

Araştırma Makalesi/Research Article

18. Yüzyıl Tarihî Metinlerinin Konuşma Dili Dikkate Alınarak Transkripsiyonu Üzerine Bazı Tespitler

Hakan Yıldız*

(ORCID: 0000-0003-4609-5087)

Makale Gönderim Tarihi
22.08.2022

Makale Kabul Tarihi
10.09.2022

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Yıldız, H., "18. Yüzyıl Tarihî Metinlerinin Konuşma Dili Dikkate Alınarak Transkripsiyonu Üzerine Bazı Tespitler", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7/2 (Eylül 2022): 1110-1148.

APA: Yıldız, H. (2022). 18. Yüzyıl Tarihî Metinlerinin Konuşma Dili Dikkate Alınarak Transkripsiyonu Üzerine Bazı Tespitler. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 1110-1148.

Öz

18. yüzyıl tarihî metinlerinin transkripsiyonu ile ilgili yayınlarda, Tarihî Türkiye Türkçesinin zaman içindeki gelişimini ve değişimini gösteren konuşma dilinin dikkate alınmadığı ve sadece değişmeyen, kalıplaşmış yazı dili ve klâsik imlâyı gösteren bir okuma yapıldığı görülmektedir. Bu değişim ve dönüşümleri yok sayarak yapılan çalışmalar tarihî olayları açıklayabilse de, ortaya çıkan transkripsiyon metinleri dönem Türkçesini yansıtmaktan uzak standart metinlerdir.

Problemin çözümüne yardımcı olma amacıyla hazırladığımız bu çalışmada, öncelikle dönemin konuşma dili hakkında bir fikir edinmemizi sağlayacağını düşündüğümüz ünlüler, ünsüzler ve ekler belirlenmiştir. Daha sonra bu ünlü, ünsüz ve eklerin bulunduğu kelime örnekleri, Viguier ve Carbognano'nun büyük

* Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, hakan.yildiz@nisantasi.edu.tr.

Assist. Prof. Dr., Nişantaşı University, Faculty of Economics, Administrative And Social Sciences, Department of History, Türkiye.

bir kısmını Latin harfleriyle yazdıkları Türkçe gramer kitapları ile 18. yüzyılda kaleme alınmış örnek bir tarihî metin olan Göynüklü Ahmed Efendi Tarihi'ndeki imlâ ve telaffuzlarıyla birlikte incelenmiştir. Ardından üç kaynaktaki örnekler karşılaştırmalı olarak ele alınarak, en çok karşılaşılan ekler, fiiller, isimler ve diğer kelimelerin yazı ve konuşma dilindeki kullanımları açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen tüm bu bilgilerin ışığında 18. yüzyıl tarihî metinlerinin transkripsiyonunda dikkat edilmesi gereken hususlara dair tespit ve önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 18. yüzyıl tarihî metinleri, Carbognano, konuşma dili, Göynüklü Ahmed Tarihi, Viguier

Some Detections on the Transcription of the 18th Century Historical Texts by Taking the Spoken Language into Consideration

Abstract

It is observed that in the publications on the transcription of the 18th century historical texts, the spoken language that shows the development and change of the historical Turkish in Turkey is not taken into consideration, and only non-changing, structured written language and classical punctuation is regarded. Even if the studies that are conducted without considering this change and transformation can explain the historical events, the published transcription documents are far from reflecting the Turkish of the period.

In this study that we have conducted to contribute to the solution of the problem, at first, the vowels, consonants and affixes, which we consider that they will help us have an idea about the spoken language of the term, have been identified. Then, the sample words including these vowels, consonants and affixes have been analysed together with their punctuations and pronunciations in the Göynüklü Ahmed History, an exemplary historical text written in the 18th century, and Viguier and Carbognano's Turkish grammar books, which were mainly written in Latin letters. Following that, the samples in the three sources were analysed in a comparative way, and it was aimed to explain how the most common affixes, verbs, nouns and other words were used in the written and spoken language. In the conclusions, in the light of all this information, identifications and recommendations concerning the issues, which need to be paid attention, were presented.

Keywords: 18th century historical texts, Carbognano, Göynüklü Ahmed History, speaking language, Viguier

Giriş

Dilbilimciler, 13-20. yüzyıllarda kullanılan *Tarihî Türkiye Türkçesinin* 16-19. yüzyıllardaki yazı dilini, *Klâsik Osmanlı Türkçesi*¹; Klâsik Osmanlı Türkçesinin 17. yüzyıl başlarından 18. yüzyılın sonlarına kadar devam eden dönemini *Orta Osmanlıca*² olarak adlandırmaktadır.

Yazı dilinin yanında konuşma dilinin gelişimi ve ses olayları dikkate alındığında ise *Tarihî Türkiye Türkçesi*; *Eski Türkiye Türkçesi* (13. yüzyıl-16. yüzyılın ortaları), *Orta Türkiye Türkçesi* (16. yüzyılın ikinci yarısı-17. yüzyılın ikinci yarısı) ve *Yeni Türkiye Türkçesi* (17. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar) olarak dönemlenmektedir³. Eski Türkiye Türkçesi'nin başlıca özelliği, standart bir dil ve imlâ ile dudak uyumunun olmamasıdır. Yine bu dönemde, entelektüel kesimin Arapça/Farsça kelimeleri yoğun olarak kullandığı yazı dili, halkın konuştuğu dilden uzaklaşmıştır⁴ Orta Türkiye Türkçesi'nin belirgin özelliği; artan ticari ilişkilerinin bir sonucu olarak İtalyan şehir devletlerinin 1533 yılından itibaren Türkçe öğrenmek üzere Osmanlı ülkesine gönderdikleri yetenekli gençlerin (dil oğlanları) İstanbul Türkçesini esas alarak yazdıkları Türkçe gramer kitaplarının Latin harfli transkripsiyonlarında dudak uyumunun görülmeye başlamasıdır.⁵

Yeni Türkiye Türkçesi döneminin en dikkat çeken yönü ise telaffuzda özellikle 18. yüzyılda dudak uyumunun günümüzdekine hayli yakın bir şekilde tamamlanmış olmasıdır.⁶ Develi, 18. yüzyılda standart bir yazı dili ile imlâ kurallarının da oluştuğunu belirtir ve bu dönemde; *konuşma dili*, *yazı dili* ve *okuma dili* olmak üzere üç ayrı dil grubunun varlığından söz

¹ Faruk Kadri Timurtaş, *Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları III-Osmanlı Türkçesi Grameri*, İstanbul 1998, s. 2.

² Mehmet Gümüşkılıç, "Orta Osmanlıcada İmlâ-Telaffuz İlişkisi", *Turkish Studies*, 3(6) (2008), s. 276.

³ Hayati Develi, "18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine", *Doğu Akdeniz Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1 (1998), s. 27.

⁴ Ömer Yağmur, "Erken Dönem Türkçe Transkripsiyon Metinleri ve Bunların Dil Araştırmaları Açısından Önemi", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 4 (2014), s. 202-203.

⁵ Develi, agm., s. 27; Yağmur, agm., s. 201, 205, 212.

⁶ Yavuz Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*, Ankara 2011, s. 570-573; Gümüşkılıç, agm., 281-284; Yağmur, agm., s. 34-35, 38.

eder.⁷ Yazı dili, edebiyattan astronomiye kadar bilimin her alanında kaleme alınan eserlerde kullanılan ve “imlâ” denilen kolay değişmeyen kurallar sistemine bağlı olan standart dildir. Konuşma dili ise yazılı metne dayanmayan, gündelik hayatın her alanında kişilerin birbirlerini anlamak için kullandıkları dil olduğundan, standartlaşma ve kalıplaşmadan uzak, sürekli değişen ve gelişen bir yapıdadır.⁸ Dolayısıyla standart, çok az değişime uğrayan, zamandan bağımsız yazı dili ile Tarihî Türkiye Türkçesinin sese dayanan ve zamana göre değişimler meydana gelen canlı konuşma dili arasında belirgin farklar oluşmuştur.⁹

Oysa tarihî kaynak metinlerini tez, makale ve kitap olarak yayımlayan tarihçiler, Türkçenin bu zamana bağlı fonetik değişimini dikkate almamakta ve hangi döneme ait olursa olsun metinlerin transkripsiyonunu 15-16. yüzyıldan kalma standart yazı diline göre yapmaktadırlar. Bunun sonucunda okunan metin, kendi döneminin Türkçesini değil, zamana bağlı olmayan statik yazı dilini yansıtmaktadır. Elbette ki tarihçi, bir dilbilimci gibi metnin fonolojik, morfolojik, etimolojik, sentaks, semantik vb. filolojik özelliklerini ve malzemesini bilmek zorunda değildir. Tarihçi için öncelik, kaynak metnin tespit ettiği tarihî olaylardır. Ancak 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar yaklaşık üç yüz yılda; konuşma dilinde, yazı dilinde ve okuma dilinde meydana gelmiş değişimler, gelişmeler ve farklılıklar da görmezden gelinemez. Bu yapılmadığı takdirde, neşri yapılan metnin Türkçesi, döneminin değil, birkaç yüzyıl öncenin Türkçesi olur ve ortaya konan eser, dil özellikleri ve dil malzemesi bakımından bir kaynak metin olma özelliğini az ya da çok kaybeder.¹⁰

O halde, herhangi bir döneme ait tarihî kaynak metnin transkripsiyonunu yapan tarihçi nelere dikkat etmelidir? Bir dilbilimci olmadığına ve metnin ait olduğu dönem Türkçesinin filolojik özelliklerinin hepsini bilmesi beklenmeyeceğine göre, transkripsiyon sırasında döneminin dil özelliklerinin hangilerini bilmeli ve

⁷ Develi, agm., s. 28.

⁸ Develi, ay.

⁹ Yağmur, agm., s. 211-212.

¹⁰ Zeynep Korkmaz, “Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler”, *Türkoloji Dergisi*, 8 (1) (1979), s. 67.

göstermelidir? Dönem Türkçesinin özellikle konuşma dilini bilmek ve gösterebilmek için hangi kaynaklara başvurulmalıdır?

Yukarıdaki sorulara cevap aramayı amaçlayan araştırmamızda, öncelikle 18. yüzyıla ait bir tarihî metnin en doğru şekilde okunabilmesi için dönem Türkçesinde çok kullanıldığı düşünülen ünlüler, ünsüzler, ekler ve kelimeler belirlenmiştir. Daha sonra bu başlıklar altında, dilbilimciler¹¹ tarafından dönemin konuşma dilini ve ses düzenini en iyi şekilde yansıttığı kabul edilen Pierre François Viguier'in *Éléments De La Language Turque* adlı eseri¹² ile Cosimo Comidas de Carbognano'nun *Gramatica Turca* adlı eserinde¹³ Latinize edilen konuşma diline ait kelime eklerinin telaffuzları gösterilmiştir. Ayrıca 18. yüzyıl ortalarında kaleme alınmış Göynüklü Ahmed Tarihi'nin¹⁴ seçilen büyük kısmı harekeli 300b-333a bölümünde, dudak uyumuna uygun yazılmış ekli kelimelerinin imlâ ve telaffuzlarına yer verilmiştir. Bu suretle 18. yüzyılda kaleme alınmış tarihî kaynak metinlerin transkripsiyonunda, yazı dilindeki sesler, sessizler, ekler ve kelimelerin dönemin fonetik özelliklerine ve konuşma diline ait örneklerle göre nasıl okunması ve nelere dikkat edilmesi gerektiği hususu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

¹¹ Yavuz Kartalioğlu, "Osmanlı Türkçesindeki Ekler Dudak Uyumuna Göre Nasıl Okunmalıdır?" *Turkish Studies*, 3(6) (2008), s. 453; Mehmet Gümüskılıç, *18. Yüzyıl Türkçesinde Ses Hadiseleri*, I-II, Doktora Tezi, İstanbul 1997, s. XIII-XXIV; Develi, agm., s. 32; Yağmur, agm., s. 211.

¹² Pierre François Viguier, *Éléments De La Language Turque*, Constantinople 1790.

¹³ Cosimo Comidas de Carbognano, *Primi Principi Gramatica Turca*, Roma 1794.

¹⁴ Göynüklü Ahmed Tarihi'nin bilinen iki nüshasından biri, "Berlin nüshası": Göynüklü Ahmed b. Mahmûd Efendi, *Mecmû'a*, Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz, Orientabteilung, Ms. or. quart. 1209, Berlin (372 varak [vr.]. Bundan sonra "B" ile gösterilecektir); diğeri de bu nüshadan istinsah edilmiş 34 varaklık bir parça olan "Rado Nüshası"dır: Göynüklü Ahmed b. Mahmûd Efendi, *Tarih*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yazma Eserler Kütüphanesi, Şevket Rado Yazmaları, ŞR00061, İstanbul ("R" ile gösterilecektir) (Bkz. Hakan Yıldız, "Göynüklü Ahmed Efendi'nin Mecmuası", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 48 (2020), s. 258-262, 265-267).

1. 18. Yüzyıla Ait Tarihî Bir Kaynak Metnin Transkripsiyonunda Dikkate Alınması Gereken Esaslar¹⁵

1.1. Ünlüler

1.1.1. Dudak Uyumu, Küçük Ünlü Uyumu, Dudak Benzeşmesi

13-16. yüzyıllar arasında Eski Türkiye Türkçesinin en önemli özelliklerinden biri, yazıda ağız farklılıkları da dâhil olmak üzere konuşma dilini esas alması; imlâ ile konuşma dili arasında Türkçe seslerin Arap harfleriyle karşılanabildiği ölçüde “fonetik imlâ” da denilebilecek bir uyumun olmasıdır¹⁶. Diğer bir özellik ise dudak uyumunun bulunmamasıdır.¹⁷ Ancak 16. yüzyılda klâsik imlânın oluşmasıyla konuşma dili ile yazı dili birbirinden ayrılmış ve bu imlâ, konuşma dili ile bağlantısı olmayan bir “klişe imlâ” haline gelmiştir.¹⁸

18. yüzyılda ise yukarıda da belirtildiği gibi dudak uyumu hemen hemen tamamlanmıştır. Bu uyumu göstermek için Viguier ve Carbognano’nun eserlerindeki transkripsiyon metinleri ile Göynüklü Ahmed Tarihi’nin ilgili bölümünden, özellikle de harekeli olan 307a/220a-333a/242a varaklarındaki kelimelerinden ve eklerden örnekler verilmiştir.

1.1.1.1. -lı / -li / -lu / -lü (isimden isim yapma ekleri):

18. yüzyılda klâsik imlâda (لو لى) şeklinde yazılmasına rağmen konuşma dilinde farklılığın gözlemlendiği bu ek, Viguier’de (“gizlü” dışında¹⁹) ve Carbognano’da; “adlı (ادلو), adlı sanlı (ادلو صانلو), atlı (اتلو), evli (اولو), gözlü (كوزلو), gümüşlü (كومشلو), kavuklu, saçlı (صاجلو), sanlı (صانلو), sulu, sürmeli, tatlı (طتلو), uslu, yürekli vd.”²⁰ olarak yazılmış ve telaffuz edilmiştir. Göynüklü Ahmed Tarihi’nde (GAT) ise “oğlu”

¹⁵ Dudak Uyumu, küçük Ünlü Uyumu ve dudak benzeşmesi ile ilgili eklerin belirlenmesinde M. Gümüşkılıç’ın makalesinden faydalanılmıştır (Mehmet Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin Yeni Harflere Çevrilmesinde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4-5 (2000), s. 420-428).

¹⁶ Zeynep Korkmaz, “Eski Anadolu Türkçesinde İmlâ-Fonoloji Üzerine Notlar”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I* (1995), s. 248.

¹⁷ Develi, agm., s. 27.

¹⁸ Korkmaz, “Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında”, s. 68.

¹⁹ Gümüşkılıç, agt., s. 287.

²⁰ Carbognano, age., s. 23, 24, 51, 493, 494, 511, 554, 580, 612, 631-632, 664, 667; Viguier, age., s. 275-276, 316.

(اوغلو/اوغلي)²¹ “dolu” (طولو/دُولِي)²² “gönlü” (كوكلو/كوكلي)²³ imlâları örnek verilebilir. Viguier ve Carbognano’daki birçok örnek gibi GAT’deki örnekler de bu ekte dudak uyumunun oluştuğunu göstermektedir.

1.1.1.2. -cı / -ci / -cu / -cü (isimden isim yapma ekleri):

Yazı ile konuşma dili arasında farklılık oluşan ve (جى) şeklinde yazılan bu ek; Viguier’de örneğin “balıkçı, ekmekçi, yasakçı, davacı, kahveci, iyneci, elçi, billurcu, südcü”²⁴ şeklindedir. Carbognano’da ise “aşçı (اشجى), bügücü (بوکوجى), çohacı (چوقه جى), ekmekçi (اتمکجى), elçi (ایلچى), kuyumcu (قويمجى), pabuççu (پابوچجى), yardımcı (ياردمجى), yolcu (يولچى), vd.”²⁵ kelimeleri vardır. Her iki kaynaktaki örnekler göre bu ekte de dudak uyumunun tamamlandığı söylenebilir.

1.1.1.3. -ıncı / -inci / -uncu / -üncü (isimden isim yapma ekleri):

Klâsik imlâda (نجى) şeklinde yazılan bu ek; Viguier’de ve Carbognano’da “birinci (برنجى), üçüncü (اوچنجى), dördüncü (دورنجى), dokuzuncu (طقوزنجى), onuncu (اوننجى), yirminci (يكرمنجى), otuzuncu (اوتوزنجى), yüzüncü (يوزنجى) vd.”²⁶ olarak gösterilmiştir. İki eserden seçilen örnekler göre, o dönemde söz konusu ekin telaffuzu günümüz Türkçesine uygun hale gelmiştir.

1.1.1.4. -ı/-i, -u/ü, -sı/si, su/sü (üçüncü tekil şahıs iyelik eki):

(سى،ى) şeklinde yazılan bu ek, Viguier’de “parası, mağzası, guruşunu, doğrusu”²⁷; Carbognano’da “adası (اطاسى), altısı (التيسى), bügüsü (قورقوسنى), doğrusunu (طوغروسنى), korkusunu (سوز’ندَن)”²⁸ şeklindedir. GAT’de ise “kuluyuz (قولويوز)”²⁹ ve “sözünden (سوز’ندَن)”³⁰ örnek verilebilir. Viguier ve Carbognano’da bu ekin telaffuzu günümüz Türkçesindeki gibi olmakla birlikte, yazımda klâsik imlânın korunduğu

²¹ B, vr. 301a, 302a.

²² B, vr. 311a; R, vr. 58b.

²³ B, vr. 311a, 331b.

²⁴ Viguier, *age.*, s. 305, 308, 311, 314, 358, 363, 413.

²⁵ Carbognano, *age.*, s. 23, 535, 631.

²⁶ Viguier, *age.*, s. 86-87; Carbognano, *age.*, s. 16, 17, 672, 706, 714.

²⁷ Viguier, *age.*, s. 299, 303, 305, 319.

²⁸ Carbognano, *age.*, s. 44-45, 558, 606, 664.

²⁹ B, vr. 310b.

³⁰ R, vr. 100a.

görülmektedir. Arap alfabesi ile yazılmış GAT'de ise âdeta telaffuzu göstermek istercesine her ses bir harf ya da hareke ile gösterilmiş, dolayısıyla klâsik imlâ telaffuza uygun şekilde değişmiştir.

1.1.1.5. -i/-i, -u/-ü (yükleme, belirtme hâl eki):

Klâsik imlâda (ى) şeklinde yazılan bu ek, Viguier'de “dükkânı, seni, bütünü, bunu, onu, suçu”³¹; Carbognano'da “ adaları (اطالري), anayı (انايي), gözünü (كوزيني), onu (اوني), bunu (بوني) vd.”³² olarak gösterilmiştir. GAT'de ise “suyu (صويو)³³ bunu (بونو),³⁴ topu (طوپو)³⁵” örnekleri vardır. Görüldüğü gibi Viguier ve Carbognano'da söz konusu ek de günümüz Türkçesindeki söylenişine dönüşmüş, ancak yazımda klâsik imlâ devam etmiştir. GAT'deki sınırlı örneklerde ise kelimedeki her ses için harf ya da hareke kullanılması, ekin o dönemdeki telaffuzunu anlamamızı sağlamıştır. Bu yazım tercihi, klâsik imlânın dışında olmakla birlikte, genelleşmeyen ve müellif/müstensihe özgü bir tercihtir.

1.1.1.6. -ın/in, -un/-ün, -nın/-nin, -nun/-nün (ilgi hâl eki):

(ك, نك) şeklinde yazılan bu ek, Viguier'de “verdiyın, bazırđanların, postunuzun, kulun”³⁶; Carbognano'da “adamin (ادمك), felegin (فللك), Anton'un (انطونك), bülbülümün (بلبلمك), sonun (صوكك), suyun (صويك), kuyunun (قويونك) vd.”³⁷ şeklindedir. GAT'de ise “bunun (بُنوك)³⁸, suyunun (صُويُنك)³⁹, günün (كُونك),⁴⁰ köşkünün (كُوشْكُونك)⁴¹” kelimeleri vardır. Ek, gerek Viguier ve Carbognano'da, gerekse GAT'de dudak uyumuna uygun hale gelmiştir. Ancak Latin harfli iki kaynakta klâsik imlânın devam ettiği görülürken, GAT'de tercih edilen hareke ve harflerle imlânın da söyleyişe uydurulduğu anlaşılmaktadır.

³¹ Viguier, *age.*, s. 300, 303, 304, 309, 311, 334.

³² Carbognano, *age.*, s. 32-33, 527, 628, 659, 694.

³³ B, vr. 304a.

³⁴ B, vr. 310b.

³⁵ B, vr. 313b.

³⁶ Viguier, *age.*, s. 164, 332.

³⁷ Carbognano, *age.*, s. 36, 41, 527, 590, 638, 659.

³⁸ B, vr. 316a.

³⁹ R, vr. 33b.

⁴⁰ R, vr. 68a.

⁴¹ R, vr. 123b.

1.1.1.7. -ır/ir, -ur/-ür (ettirgenlik eki):

Klâsik imlâda (ور, یر) şeklinde yazılan bu ek, Viguier'de “çağırdırız, getirdiriz”⁴²; Carbognano'da “aşırdr (اشوردر), doyurdur (طیوردر), duyurdur (دویوردر), uçurdur (اوچوردر), düşürdür (دوشرور), kaçırdr (قچوردر), üfürdür (اوفردر) vd.”⁴³ yazımı ve telaffuzuyla belirtilmiştir. GAT'de ise “etdirdiler (ایتدیردیلر),⁴⁴ buldurdup (بولدوردوب),⁴⁵ (yapdırdıp) (یابدیردوب)⁴⁶” şeklindedir. Ek, her üç kaynaktaki da günümüzdeki telaffuzuna kavuşmuştur. Ancak yazımda klâsik imlâ varlığını korumuş, sadece GAT'deki sınırlı örnekte ilave harfler ve hareketlerle söyleyişe uygun özel bir imlâ kullanılmıştır.

1.1.1.8. -dır/-dir, -dur/-dür (ettirgen ek):

(در) şeklinde yazılan bu ek, Viguier'de “kaldırın, durdururlar, buyurtdururum, doldurdum”⁴⁷; Carbognano'da “uçurdur (اوچوردر), vurdururum (اوردوروم), sürdürürüm (سوردوروم) vd.”⁴⁸ olarak gösterilmiştir. GAT'de ise “bildirdikde (بلدیردیکده) (B, 304b)⁴⁹, görüşdüre (کوروشدوره),⁵⁰ doldurup (طولدُروب),⁵¹ soydurup (صویدُروب)⁵²” örnekleri vardır. Her üç kaynaktaki örneklere göre, bu ek de günümüz söyleyişine çok yakın bir hale gelmiştir. Yazımda ise GAT'de ek harf ve hareketlerle telaffuza uygun bir imlâ tercih edildiği anlaşılmaktadır.

1.1.1.9. -dım/-dim, -dum/-düm:

Klâsik imlâda (دم) şeklinde yazılan bu ek, Viguier'de “arardım, etmezdim, oldum, gördüm, doldurdum, deyordum”⁵³; Carbognano'da “bildim (بلدم), istedim (استدم), oldum (اولدم), gördüm (کوردم), okudum

⁴² Viguier, *age.*, s. 306, 309.

⁴³ Carbognano, *age.*, s. 71-72, 74, 76.

⁴⁴ R, vr. 61a.

⁴⁵ B, vr. 315b.

⁴⁶ R, vr. 81b.

⁴⁷ Viguier, *age.*, s. 300, 303, 307, 321, 325.

⁴⁸ Carbognano, *age.*, s. 68, 72, 74, 77.

⁴⁹ B, vr. 304b.

⁵⁰ B, vr. 328a.

⁵¹ R, vr. 42a.

⁵² R, vr. 42b.

⁵³ Viguier, *age.*, s. 126, 155, 305, 318, 315, 337.

(اوڤودم), yürüdüm (يورودم) vd.”⁵⁴ olarak gösterilmiştir. GAT’de ise “urdum (اوردوم),⁵⁵ gördüm (كوردوم)⁵⁶” örnekleri bulunmaktadır. Üç kaynaktaki örnekler, bu ekin de dudak uyumuna girdiğini göstermektedir. Yazımda ise GAT’deki iki örnekte, söyleyişteki vokalleri tam olarak yansıtan bir imlâ tercih edilmiştir.

1.1.1.10. -dın/-din, -dun/-dün:

(دك) şeklinde yazılan bu ek, Viguier’de “görünmedin, bulamadın, atıyormuşdun, gördün”⁵⁷; Carbognano’da “etdin (ايتدك), sevdin (سودك), gördün (كوردك), yürüdün (يورودك), okudun (اوڤودك), vurdun (اوردك) vd.”⁵⁸ imlâsı ve telaffuzuyla belirtilmiştir. GAT’de ise “aldın (الديك °) ve uğratdın (اوغرأتدك)”⁵⁹ şeklindedir. Anlaşılacağı üzere ek, bu yüzyılda dudak uyumuna geçmiştir. Fakat yazımda sadece GAT’deki sınırlı örneklerde telaffuza uygun harfler ve hareketlerle özel bir imlâ tercih edilmiştir.

1.1.1.11. -dı/di, -du/-dü:

Klâsik imlâda (دى) şeklinde yazılan bu ek, Viguier’de “bildi, dedi, oldu,⁶⁰ okurdu, uyudu, üşüdü;⁶¹”; Carbognano’da “paralandı (پارلندي), aradı (ارادي), düşdü (دوشدي), yürüdü (يورودي), kovdu (قودي), okudu (اوڤودي) vd.”⁶² örnekleriyle gösterilmiştir. GAT’de ise “kaldı (قالدي),⁶³ oldu (اولدو)⁶⁴” şeklindedir. Örneklere göre bu ek de günümüz Türkçesindeki söyleyişine dönüşmüştür. Yazımda ise GAT’deki tek bir örnekte, konuşma diline göre bir imlâ kullanıldığı görülmektedir.

⁵⁴ Carbognano, *age.*, s. 184, 209, 361, 438, 550, 566.

⁵⁵ B, vr. 304a.

⁵⁶ B, vr. 311a.

⁵⁷ Viguier, *age.*, s. XVIII, 299, 302.

⁵⁸ Carbognano, *age.*, s. 80, 184, 336, 363, 533, 619.

⁵⁹ R, vr. 36a, 38a.

⁶⁰ Viguier, *age.*, s. 114, 230, 245.

⁶¹ Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 421.

⁶² Carbognano, *age.*, s. 209, 361, 553, 657, 705, 708.

⁶³ B, vr. 302a-b.

⁶⁴ B, vr. 303a.

1.1.1.12. -dik/-dik, -duk/-dük (birinci çoğul şahıs geçmiş zaman eki):

(دك, دق) şeklinde yazılan bu ek, Viguier'de “verdik, vardık, onduk, koduk;⁶⁵ öldük, gördük⁶⁶”; Carbognano'da “andık (اكدق), yaraladık (يارهلق), duyduk (دويدق), çözdük (چوزدك), gördük (كوردك) vd.”⁶⁷ olarak gösterilmiştir. GAT'de ise “geldik (كئديك)⁶⁸, işitmedik (اِشِئْمَدِيك)⁶⁹, olduk (اولدُق) ve bulunduk (بولندُق),⁷⁰ uyduk (اويدُق),⁷¹ koyduk (قويدوق),⁷² gördük ki (كوردُككه)⁷³” kelimeleri vardır. Örneklere bakarak, bu ekte de dudak uyumunun tamamlanmış olduğu söylenebilir. Yazımda ise GAT'de, yine imlânın telaffuza yedürüldüğü anlaşılmaktadır.

1.1.1.13. -dınız/-diniz, -dunuz/-dünüz:

Klâsik imlâda (دكن) şeklinde yazılan bu ek, Viguier'de “geldiniz, etdiniz, buyurdunuz;⁷⁴ ölürdünüz⁷⁵”; Carbognano'da “dillediniz (دللكن), kotardınız (قوتاردكن), eriyordunuz (ارييوردكن), vd.”⁷⁶ yazım ve telaffuzuyla belirtilmiştir. GAT'de ise “geldiniz (كئديكينز) ve aldınız (اليديكينز)”⁷⁷ kelimeleri vardır. Her üç kaynaktaki örnekler, bu ekin de günümüz Türkçesindeki telaffuza geçmiş olduğunu göstermektedir. Yazımda ise klâsik imlâdan farklı bir kullanım bulunmamaktadır.

1.1.1.14. -dılar/-diler, -dular/-düler:

(ديلر) şeklinde yazılan bu ek, Viguier'de “verdiler;⁷⁸ atdılar, buyurdular, oldular⁷⁹”; Carbognano'da “kazıldılar (قازيديلر), istediler (استيديلر), okudular (اووقوديلر), oldular (اولديلر), dögdüler (دوكديلر), gördüler

⁶⁵ Viguier, *age.*, s. 146, 303, 310, 324.

⁶⁶ Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 422.

⁶⁷ Carbognano, *age.*, s. 184, 232, 257, 432, 583.

⁶⁸ B, vr. 302b.

⁶⁹ B, vr. 308a.

⁷⁰ R, vr. 44a.

⁷¹ R, vr. 53b.

⁷² B, vr. 318a.

⁷³ R, vr. 28a.

⁷⁴ Viguier, *age.*, s. 310, 329, 332.

⁷⁵ Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 422.

⁷⁶ Carbognano, *age.*, s. 114, 164, 208, 284, 412.

⁷⁷ B, vr. 311a ve R, vr. 45b.

⁷⁸ Viguier, *age.*, s. 314, 325.

⁷⁹ Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 422.

(كورديلر) vd.”⁸⁰ şeklinde gösterilmiştir. GAT’de ise “alamadılar (الاماديلر) ve kaldırdılar (قالديرديلر)”⁸¹ örnekleri bulunmaktadır. Bu ekte de dudak uyumu tamamlanmıştır.

1.1.1.15. -miş/-miş, -muş/-müş (öğrenilen geçmiş zaman eki):

Klâsik imlâda (مش) şeklinde yazılan bu ek, Viguier’de “etmişler, pişmiş, görmüşdür, komuş, bulunmuşum;⁸² atmış, almış, bulmuşlar⁸³”; Carbo gnano’da “anmış (اكنمش), dillemiş (دللمش), okumuş (اوقومش), olmuş (اولمش), görmüş (كورمش), yürümüş (يورومش) vd.”⁸⁴ imlâ ve telaffuzuyla gösterilmiştir. GAT’de ise “yağmışdır (ياغمشدير),⁸⁵ gelmiş (كلمش),⁸⁶ olmuşlar (اولمُشَلر),⁸⁷ sokmuş, (صوقمُش),⁸⁸ görülmüşdür (كورلُمشدُر)“⁸⁹ kelimeleri bulunmaktadır. GAT’nin Rado nüshasındaki hareketli örnekler, Viguier ve Carbo gnano’daki Latin harfli yazılımı desteklemekte ve ekle ilgili dudak uyumunun tamamlandığını göstermektedir.

1.1.1.16. -ır/-ir, -ur/-ür (geniş zaman eki):

(ر, و) şeklinde yazılan bu ek, Viguier’de “alırım, verilir, götürürüm, görüşürüz, durdururlar”⁹⁰; Carbo gnano’da “aşırır (اشورر), çevirir (چويرر), doyurur (طيورر), uçurur (اوچورر), düşürür (دوشورر) vd.”⁹¹ şeklindedir. GAT’de ise “etdirir (ايتديرر),⁹² otururlar (اوتورورلر),⁹³ buyururlar (بُيورورلر),⁹⁴ yürürler (يُورورلر),⁹⁵ götürürlerdi (كُتُورورلردي)“⁹⁶ kelimeleri vardır. Her üç kaynaktaki örneklerden anlaşılacağı gibi, bu ekte de dudak

⁸⁰ Carbo gnano, *age.*, s. 49, 184, 310, 361, 559, 607, 713.

⁸¹ R, vr. 7b ve B, vr. 304a.

⁸² Viguier, *age.*, s. 104, 304, 314, 316, 318.

⁸³ Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 422.

⁸⁴ Carbo gnano, *age.*, s. 115, 185, 209, 232, 450, 595.

⁸⁵ B, vr. 300b.

⁸⁶ B, vr. 302b.

⁸⁷ R, vr. 27b.

⁸⁸ R, vr. 42b.

⁸⁹ R, vr. 47a.

⁹⁰ Viguier, *age.*, s. 25, 234, 302, 303.

⁹¹ Carbo gnano, *age.*, s. 71-72, 74, 76.

⁹² B, vr. 308b.

⁹³ B, vr. 302b.

⁹⁴ B, vr. 328a.

⁹⁵ B, vr. 303b.

⁹⁶ B, vr. 308a.

uyumu gerçekleşmiştir. Yazımda ise GAT ve Carbognano'da, yazı dili dışında konuşma diline uygun bir imlâ kullanılmıştır.

1.1.1.17. -dık/-dik, -duk/-dük (geçmiş zaman sıfat-fiil eki):

Klâsik imlâda (دق، دك) şeklinde yazılan ek, Viguier'de “çıkardıktan, olundukda, oldukdan;⁹⁷ aldığı, ayrıldıktan, bulunduğu, okudukdan⁹⁸”; Carbognano'da “vardıkda (واردقده), işitdikde (ایشیتدكده), oldukda (اولدقده), buldukda (بولدقده) vd.”⁹⁹ şeklindedir. GAT'de ise “geçdikden (كچدكن),¹⁰⁰ vardıkda (واآردقده),¹⁰¹ kurdukda (قوردوقده),¹⁰² oldukça (اولدوقجه),¹⁰³ gördükki (كوردككه),¹⁰⁴ gördüklerinde (كوردوكلرنده)¹⁰⁵” örnekleri vardır. Dolayısıyla bu ek de günümüz Türkçesinin telaffuzuna girmiştir. Yazımda ise GAT'de klâsik imlâdan farklı olarak, söyleyişteki her ses için bir harf ya da hareke kullanılan bir imlâ tercih edilmiştir.

1.1.1.18. -ıp/-ip, -up/-üp (zarf-fiil eki):

(وب) şeklinde yazılan bu ek, Viguier'de “edip, yapıp, bulup¹⁰⁶; alıp, sevib, bulub, yürüyüb¹⁰⁷”; Carbognano'da “bezip (بزوب), uyanıp (اویانوب), kopup (قوپوب), okuyup (اوقویوب), gülüp (كولوب), yürüyüp (بولوشوب) vd.”¹⁰⁸ şeklinde kullanılmıştır. GAT'de ise “buluşup (بولوشوب) ve kurulup (قورولوب),¹⁰⁹ tutup (طوتوب),¹¹⁰ görüp (کوروب),¹¹¹ düzüp (دوزوب),¹¹² sürüp (سوروب)¹¹³” olarak yazılmıştır. Üç kaynaktaki

⁹⁷ Viguier, *age.*, s. 196, 304, 308.

⁹⁸ Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 422.

⁹⁹ Carbognano, *age.*, s. 209, 705, 708-709.

¹⁰⁰ B, vr. 301b.

¹⁰¹ B, vr. 302b.

¹⁰² B, vr. 304b.

¹⁰³ B, vr. 308a.

¹⁰⁴ R, vr. 28a.

¹⁰⁵ B, vr. 308a.

¹⁰⁶ Viguier, *age.*, s. 146, 299, 318.

¹⁰⁷ Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 422.

¹⁰⁸ Carbognano, *age.*, s. 227, 705-706, 712, 715.

¹⁰⁹ B, vr. 304b.

¹¹⁰ R, vr. 24b.

¹¹¹ B, vr. 332b.

¹¹² B, vr. 310b.

¹¹³ B, vr. 316a.

örneklerde ek, dudak uyumuna geçmiş olmakla birlikte yazımda klâsik imlânın devam ettiği anlaşılmaktadır.

1.1.1.19. -inca/-ince, -unca/-ünce (zarf-fiil eki):

Klâsik imlâda (نجه) şeklinde yazılan bu ek, Viguier'de “almayınca,¹¹⁴ alınca, giyince¹¹⁵”; Carbognano'da “sevince (سونجه), kotarınca (قوتارنجه), olunca (اولنجه), vurunca (اورنجه), okuyunca (اوقوينجه), görünce (كورنجه), yürüyünce (يوروينجه), ötünce (اوتنجه) vd.”¹¹⁶ imlâ ve telaffuzuyla kaydedilmiştir. GAT'de ise “bilesince (بيله سينجه),¹¹⁷ dilince (دِلنجه),¹¹⁸ getirince (كتتورنجه)¹¹⁹” örnekleri vardır. Bu ekte de klâsik imlâyâ rağmen günümüz Türkçesinin telaffuzu oluşmuştur.

1.1.1.20. -alı/-eli (zarf-fiil eki):

(لو) şeklinde yazılan bu ek, Viguier'de “geleli;¹²⁰ alalı, vuralı¹²¹”; Carbognano'da “kazıyalı (قازيالو), vuralı (اورهلو), eriyeli (اريهلو), görelî (كورهلو), sevilleli (سويلهلو) vd.”¹²² şeklindedir. GAT'de ise; “edeli (ايدلهي),¹²³ düşeli (دوشهلي),¹²⁴ olalı (اولالي),¹²⁵ basalı (باصهلي)¹²⁶” kelimeleri bulunmaktadır. Ekin, Viguier ve Carbognano'da klâsik imlâ ile yazılmasına rağmen, konuşma dilinde günümüz Türkçesindeki haline dönüştüğü görülmektedir. Ancak GAT'de, imlânın da telaffuza uygun olarak değiştiği ve söylendiği gibi yazıldığı (لي) eki dikkat çekmektedir.

¹¹⁴ Viguier, *age.*, s. 312.

¹¹⁵ Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 422.

¹¹⁶ Carbognano, *age.*, s. 106, 202, 227, 302, 354, 448, 590.

¹¹⁷ B, vr. 321b.

¹¹⁸ B, vr. 315a.

¹¹⁹ B, vr. 328a.

¹²⁰ Viguier, *age.*, s. 337.

¹²¹ Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 422.

¹²² Carbognano, *age.*, s. 181, 227, 329, 354, 406.

¹²³ B, vr. 302a.

¹²⁴ B, vr. 313b.

¹²⁵ B, vr. 308b.

¹²⁶ B, vr. 321b.

1.1.1.21. -ıcı/-ici, -ucu/-ücü (fiilden isim yapma eki):

Klâsik imlâda (يجي) şeklinde yazılan bu ek, Viguier'de “dönücü;¹²⁷ alıcı, çalıcı, görücü¹²⁸”, Carbognano'da “sevici (سويجي), okuyucu (اوقويجي), vurucu (اوريجي), görücü (كوريجي), yürüyücü (يورويجي) vd.”¹²⁹ şeklindedir. GAT'de ise “edici (ايديجي),¹³⁰ gülücü (كولجي)¹³¹” örnekleri vardır. Viguier ve Carbognano'daki örneklerde, ekin dudak uyumuna girdiği anlaşılmaktadır. Yazımda da ise üç kaynakta da klâsik imlâ korunmakla birlikte, Carbognano ile GAT'deki bazı örneklerde ikinci hecedeki ünlünün dudak uyumuna doğru değişmeye başladığı görülmektedir.

1.1.1.22. -(ı)k/-(i)k, -u(k)/-ü(k) (fiilden isim yapma eki):

(ك, ق) şeklinde yazılan bu ek, Viguier'de “artık, uyanıklık¹³²”; Carbognano'da “yazık (يازق), ap açık (اب اچوق), yumruk (يومرق), çüp çürük (چوپچورك)¹³³” şeklinde yazılmış ve telaffuz edilmiştir. GAT'de ise “eksikdir (اكسكدير),¹³⁴ sovu(k)dan (صوفدن),¹³⁵ bölük (بلوك°),¹³⁶ yörük (يوروك°)¹³⁷” örnekleri vardır. Ek, her üç kaynakta da günümüz Türkçesinin söyleyişine geçmiştir. Yazımda ise GAT'de dönemin telaffuzu, hareketler ilave edilerek imlâda gösterilmiştir.

1.1.1.23. -mı/-mi, -mu/-mü (soru eki):

Klâsik imlâda (می) şeklinde yazılan bu ek, Viguier'de “var mı, eyi mi, olur mu, çok mu, gördün mü,¹³⁸ aldın mı, sildin mi, olsun mu, yolsuz mu¹³⁹”; Carbognano'da “aradı mı (اراديمي), bilir mi (بلورمي), olur mu (اولورمي), unuttun mu (اونتدکمي), gördün mü (گوردکمي), yürüdün mü

¹²⁷ Viguier, *age.*, s. 164.

¹²⁸ Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 422.

¹²⁹ Carbognano, *age.*, s. 24, 25, 598.

¹³⁰ B, vr. 313a.

¹³¹ R, vr. 118a.

¹³² Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 422.

¹³³ Carbognano, *age.*, s. 5, 27, 522.

¹³⁴ B, vr. 301a.

¹³⁵ B, vr. 320b.

¹³⁶ B, vr. 315b.

¹³⁷ R, vr. 72b.

¹³⁸ Viguier, *age.*, s. 301, 309, 316-317, 325.

¹³⁹ Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 423.

(يورودكمي) vd.”¹⁴⁰ şeklindedir. GAT’de ise “etmezler mi (اتمزلرمي),¹⁴¹ kaldı mı (قالتديمي; قالديمي)¹⁴²” kelimeleri bulunmaktadır. Örneklere göre ekin dudak uyumuna girdiği, yazımda ise klâsik imlânın değişmediği anlaşılmaktadır.

1.1.1.24. -dır/-dir, -dur/-dür (bildirme, güçlendirme ve olasılık eki):

(در) olarak yazılan bu ek, Viguier’de “memleketdir, fenadır, hoşdur, boy boydur, görmüşdür;¹⁴³ benimdir, atmışdır, budur, olmuşdur¹⁴⁴”; Carbognano’da “ağamdır (اغامدر), böyledir (بويلهدر), budur (بودر), yokdur (يوقدر), büyükdür (بيوكدر), günlükdür (كونلكدر) vd.”¹⁴⁵ olarak yazılmış ve telaffuz edilmiştir. GAT’de ise “çıkılmışdır (چقمشدير),¹⁴⁶ böyledir (بويلهدر),¹⁴⁷ yokdur (يوقدور),¹⁴⁸ koyulmuşdur (قويولمُشدُر),¹⁴⁹ çokdur (چوقدُر) ve görülmüşdür (كُورلُمشدُر),¹⁵⁰ köydür (كُويدُر)¹⁵¹” örnekleri dikkat çeker. Her üç kaynakta da ek, günümüz Türkçesindeki gibi telaffuz edilmektedir. Yazımda ise GAT’de klâsik imlânın dışına çıkılmış ve konuşma dili, harfler ve hareketlerle gösterilmiştir.

1.1.2. İlk Hecede i/e:

Eski Anadolu Türkçesinde /e/li ve /i/li kelimeler birlikte kullanılmakla birlikte, /i/nin belirgin bir fazlalığı vardır. Ancak sonraki yüzyıllarda durum değişmiş ve /i/ler, /e/ye dönüşmeye başlamıştır.¹⁵² Bunun sonucunda 18. yüzyılda klâsik imlâdaki gibi yazılan (ي) /i/ler; Viguier, Carbognano ve GAT’de günümüz Türkçesinde olduğu gibi neredeyse tamamen /e/ye dönüşmüştür:

¹⁴⁰ Carbognano, *age.*, s. 594, 606, 619, 657-659.

¹⁴¹ B, vr. 302a.

¹⁴² B, vr. 316a; R, vr. 69b.

¹⁴³ Viguier, *age.*, s. 104, 301, 310, 314.

¹⁴⁴ Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 423.

¹⁴⁵ Carbognano, *age.*, s. 472, 527, 581, 620, 691, 677.

¹⁴⁶ B, vr. 300b.

¹⁴⁷ R, vr. 91a.

¹⁴⁸ B, vr. 306b.

¹⁴⁹ R, vr. 32a.

¹⁵⁰ R, vr. 47a.

¹⁵¹ R, vr. 96a.

¹⁵² Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 423.

1.1.2.1. /i/li ve /e/li kelimeler:

İlk hecesinde /i/ olan ve çok fazla karşılaşılan (ديو) kelimesi, 18. yüzyıl tarihî metinleri ile ilgili yayınlarda hâlâ Eski Anadolu Türkçesinden kalma klâsik imlâya göre “diyü” şeklinde okunmaktadır. Gümüşkılıç’a göre referans kaynaklarımız olan Carbo gnano’da on yedi yerde “diyü” şeklinde yazılmasına rağmen, Viguier’de bir yer dışında yirmi üç yerde “deyi” olarak telaffuz edilmiştir.¹⁵³ GAT’de ise yüz seksen dört yerde geçen (ديو) kelimesi, bir yerde hem “deyü” hem de “diyü” okunacak şekilde (دَيُو),¹⁵⁴ üç yerde “deyü/deyüb” (دَيُو)¹⁵⁵ olarak yazılmıştır. Birkaç yerde de olsa “deyü” imlâsı ve telaffuzu, bu kelimenin klâsik imlâsının devam ettirmeye çalışılmasına rağmen “diyü” imlâ ve telaffuzunun yerine geçmeye başladığını göstermektedir. Dolayısıyla her üç kaynaktaki verilere dayanarak, söz konusu yüzyılda bu kelimenin “deyi” olarak okunması gerektiği söylenebilir.

Metinlerde çokça geçen “de-” fiili ve bu fiil kökünden türemiş olan kelimeler, klâsik imlâda ilk hecede /i/li yazılmalarına (دي) rağmen, Viguier ve Carbo gnano’da “der (دير), dedi (ديدي), dedigin (ديديك), demek (ديمك), derler (ديرلر) vb.”¹⁵⁶ GAT’de ise “dedi” (دهدي),¹⁵⁷ “deyü” (دَيُو)¹⁵⁸ şeklinde telaffuz edilmiştir. GAT’de ayrıca, sınırlı örneklerde de olsa konuşma dilindeki söyleyişi gösteren harfler ve hareketler eklenmiştir.

/i/ ile yazılan kelimelere bakıldığında ise en sık kullanılanlarından (ايدر) kelimesi, farklı ekli halleriyle Carbo gnano’da “ederim (ايدر), edersin (ايدرسن), eder (ايدر), etmek (ايتمك)”¹⁵⁹; Viguier’de “ederim, etmek, ettik, edib, etmem, etmezdim, edennere, ediyorum”¹⁶⁰ şeklinde telaffuz edilmiştir. Her iki kaynaktaki örneklere göre, bu kelimenin ilk harfi, /i/ yerine /e/ olarak okunmalıdır.

/i/ ve /e/ yazılımlıyla birlikte görülen “işit” (ايشت) kelimesi, Viguier’de her iki sesle birlikte; Carbo gnano’da sadece /i/li şekilde seslendirilmiştir.

¹⁵³ Ay.

¹⁵⁴ B, vr. 307b.

¹⁵⁵ B, vr. 323a-b; R, vr. 28b.

¹⁵⁶ Viguier, *age.*, s. 181, 230, 236, 247, 307, 322, 330; Carbo gnano, *age.*, s. 530, 715.

¹⁵⁷ B, vr. 302b.

¹⁵⁸ B, vr. 307b; R, vr. 28b.

¹⁵⁹ Carbo gnano, *age.*, s. 529-530.

¹⁶⁰ Viguier, *age.*, s. 54, 143, 146, 155, 216, 239.

GAT'de ise, “işitmedik” (اِشْتَمَدِيكْ)¹⁶¹ ve “işitmedim” (اِشْتَمَدِيْمْ)¹⁶² örnekleriyle iki yerde geçmektedir. Söz konusu kelime de 18. yüzyılda hem yazı hem de konuşma dilinde günümüzdeki söyleyişine dönüşmüştür. Ayrıca GAT'deki imlâda, telaffuzu gösterir şekilde hareketler tercih edilmiştir.

Tarihî belgelerde sık olarak görülen (ایدیم), (ایدر), (ایتدی), (ایدمز), (ایتمک), (ایدوب), (ایتمک) kelimeleri, yani “et-” fiili ve bu fiil kökünden türemiş kelimeler; Viguier ve Carbognano'da “ederim (ایدرم), eder (ایدر), edemez (ایدمز), etmek (ایتمک), edip (ایدوب) vb.”¹⁶³ olarak gösterilmiştir. GAT'de de sadece “etmekte” (اِتْمَكْدَه)¹⁶⁴ örneğinde olsa da /e/li telaffuz, hareketlerle belirtilmiştir.

Yine metinlerde çok fazla rastlanılan (ویردی), (ویروب), (ویرن), (ویرمک), (ویرمش) kelimeleri; yani “ver-” fiili ve bu kökten türemiş kelimeler, Viguier ve Carbognano'da “verdi (ویردی), verip (ویروب), veren (ویرن), vermek (ویرمک), vermiş (ویرمش) vb.”¹⁶⁵ şeklinde gösterilmiştir. GAT'de de söz konusu fiil ve türemiş kelimelerin /e/ ile telaffuz edildiğini hareketlerle gösteren, “veren” (وَرَنْ)¹⁶⁶ ve “verginizi” (وَرَكِيكِيْزِي)¹⁶⁷ örnekleri vardır.

Her üç kaynaktaki örneklere göre, 18. yüzyılda ilk hecedeki /i/li klâsik imlâ, konuşma dilinde /e/li hale dönüşmüştür.

1.1.3. o/u, ö/ü durumu:

Tarihî Türkiye Türkçesinde kullanılan Arap harflerinin “o/ö, u/ü” seslerini göstermekte yetersiz kalması sebebiyle bu ünlülerin ayırt edilebilmesi hayli zordur. Öte yandan, Türkçenin farklı şive ve ağızlarında bu ünlülerin seslendirilmesi değişmektedir. Mesela yazı dilimizde ve bu çalışmada temel olarak alınan İstanbul ağızında, Balkan ağızlarının etkisiyle kelimenin ilk hecesinde “u/ü” seslerinin kullanıldığı

¹⁶¹ B, vr. 308a; R, 31a.

¹⁶² B, vr. 316b.

¹⁶³ Viguier, *age.*, s. 54, 143, 246; Carbognano, *age.*, s. 520, 528, 533, 451.

¹⁶⁴ R, vr. 59a.

¹⁶⁵ Viguier, *age.*, s. 143, 146, 245; Carbognano, *age.*, s. 64, 140, 157-158.

¹⁶⁶ B, vr. 308b.

¹⁶⁷ B, vr. 313a.

görülmektedir.¹⁶⁸ Arap harfli imlâda gösterilemeyen bu sesler, Viguier Carbognano gibi Latin harfli metinlerde ve az da olsa GAT'deki örneklerde gerçek telaffuzuyla görülebilmektedir:

1.1.3.1. /o/lu kelimeler:

Viguier ve Carbognano'da ilk hecesinde /o/ sesi olan kelimelere örnek olarak “boğaz (بوغاز), Boğdan (بغدان), boğday (بغداي), bol (بول), borcu (بورجي), çoha (چوقه), çohadar, dost (دوست), fol, hocam (خواعم), kol (قول), kolay (قولاي), nokta (نقطه), zor (زور), Portukala (پورتوقاله) vd.”¹⁶⁹ verilebilir. GAT'de ise klâsik imlânın egemenliğine rağmen telaffuzların günümüz Türkçesindeki söyleyişe geçtiği, harekelendirilmiş “hoca (حُوْجَه)”¹⁷⁰ örneğinden anlaşılmaktadır.

1.1.3.2. /u/lu kelimeler:

Viguier ve Carbognano'da ilk hecesinde /u/ ünlüsü olan kelimeler; “buraya (بورايه), duyar (دويار), duşman/düşman (دوشمن), duvarlara (ديوارلره), duru, furtuna (فورطنه), kuyu (قويو), kuru (قورو), muhzur, sual, sultan (سلطان), suffa (صفه), şunu (شوني), vurucu (اوريجي) vd.”¹⁷¹ olarak telaffuz edilmiştir. GAT'de de “kurulup” (قورولوب),¹⁷² “suyun” (صويوك),¹⁷³ “kuyudur” (قُيُوْدُرْ)¹⁷⁴ örneklerine göre, /u/lu kelimelerin dudak uyumuna girdiği söylenebilir. Ayrıca Carbognano'da konuşma dilinde “Brusa”¹⁷⁵ olan kelimenin, GAT'deki harekeli imlâda günümüzdeki gibi “Bursa” (بُورْسه°)¹⁷⁶ telaffuzuna dönüştüğü anlaşılmaktadır.

¹⁶⁸ Faruk Kadri Timurtaş, “Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri”, *Türkiyat Mecmuası*, 18 (1976), s. 331-334; Gyula Németh, “Bulgaristan Türk Ağzlarının Sınıflandırılması Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 28-29 (1980-1981), s. 117, 123, 125, 140, 143.

¹⁶⁹ Viguier, *age.*, s. 220, 229, 307, 317, 321, 330; Carbognano, *age.*, s. 527, 531, 546, 557-558, 590, 611, 624, 677, 683.

¹⁷⁰ B, vr. 321a, 324a; R, vr. 92b, 105a.

¹⁷¹ Viguier, *age.*, s. 232, 307, 309; Carbognano, *age.*, s. 7, 12, 25, 32, 74, 499, 573, 577, 624, 626, 704.

¹⁷² B, vr. 304b.

¹⁷³ B, vr. 304b.

¹⁷⁴ R, vr. 43a.

¹⁷⁵ Carbognano, *age.*, s. 687.

¹⁷⁶ B, vr. 324a.

1.1.3.3. /ö/lü kelimeler:

Viguiet ve Carbognano'da ilk hecesinde /ö/ seslisi bulunan örnek kelimeler; "böyle (بويله), büyük (بيوك), çözdük, dögdürdürüm (دوكيدورم), gönderip, görürüm (كورورم), görüyor (كوريور), köhne (كهنه), köşesinden (كوشهسندن), sözün, tövbe vd."¹⁷⁷ şeklindedir. GAT'de ise bu ünlü, imlâda harf ve hareke ile (و, ؤ) gösterilmiştir: (قؤيو),¹⁷⁸ (كؤيورؤ),¹⁷⁹ (كؤتورؤب)¹⁸⁰ vd.

1.1.3.4. /ü/lü kelimeler:

Viguiet ve Carbognano'da ilk hecesinde /ü/ ünlüsü olan örnek kelimeler; "bülbül (بلبل), büs bütün (بوزبتون), büyük, çünkü (چونكه), dükkânına, dünyâ (دنيا), düşdü (دوشدي), düşür, gücüle, günde (كونده), gümüş (كومش), güzelce (كوزلجه), hüccet, hükmüle, hümâyûn (همايون), mübaşır, münasibiyle, ömür, püf (پف), püşman, yürüdü (يورودي)"¹⁸¹ imlâsı ve telaffuzuyla belirtilmiştir. Ayrıca Farsça kökenli "düşmen" (دشمن) kelimesi, Viguiet ve Carbognano'da Türkçeleşerek günümüzdeki telaffuzu olan "düşman"a dönüşmüştür.¹⁸² Bu söyleyiş, GAT'deki imlâda (دُشمه نيز)¹⁸³ belirgin olmamakla birlikte, Latin harfli iki kaynağın telaffuzlarına uygun olduğu söylenebilir. Yine "ömr" (عمر) kelimesi, Carbognano'da "ömrlerinden"¹⁸⁴ telaffuzuyla yazılmasına rağmen, gerek Viguiet'de¹⁸⁵ gerekse GAT'deki harekeli "ömr" (عُمر)¹⁸⁶ imlâsıyla günümüzdeki söyleyişine dönüşmüş ve Türkçeleşmiştir.

1.2. Ünsüzlerle İlgili Problemler

18. yüzyıl konuşma dilinde önemli bir husus, İstanbul ağzının etkisiyle birkaç istisna dışında ünsüz uyumunun bulunmamasıdır. Gümüşkılıç'a

¹⁷⁷ Viguiet, *age.*, s. 312, 317, 335; Carbognano, *age.*, s. 183, 432, 510, 518, 548, 624, 704.

¹⁷⁸ B, vr. 309a.

¹⁷⁹ B, vr. 316b.

¹⁸⁰ B, vr. 310a.

¹⁸¹ Viguiet, *age.*, s. 300, 304, 311, 312-314, 317, 331, 339; Carbognano, *age.*, s. 5, 27, 123, 209, 520, 523, 703.

¹⁸² Viguiet, *age.*, s. 171; Carbognano, *age.*, s. 604, 610, 709.

¹⁸³ B, vr. 322b.

¹⁸⁴ Carbognano, *age.*, s. 712.

¹⁸⁵ Viguiet, *age.*, s. 241

¹⁸⁶ R, vr. 95a.

göre bunun sebebi, “c” ve “d” harfleri ile başlayan eklerin klâsik imlâdaki yazılışlarının konuşma dilini etkilemesi olabilir.¹⁸⁷ Viguier de eserinde; “ج” harfinin, “c” ile “ç”, “d” harfinin “d” ile “t” yerine kullanılabilirdiğini belirtmektedir.¹⁸⁸ Örnek olarak Viguier’de, “atdıkcâ, balıkcı, etdi, gitdi”;¹⁸⁹ Carbognano’da, “aşçı (اشحی), çokdan (چوقدن), kayıkda (قايقه), yürütdürmek (يورتدیرمك)”¹⁹⁰ verilebilir.

1.2.1. t- / d-

Yazı dilimizde kelime başında “t”nin (ط) “d”ye (د) dönüşmesi, Eski Anadolu Türkçesinde başlamış olmakla birlikte tam olarak netleşmemiştir. Tarihî yazmalarda, müellif/müstensihe ve İstanbul ya da Anadolu ağızlarına göre değişebilmektedir.¹⁹¹ T/d dönüşmesi, kalın ünlülü kelimelerde daha az, ince ünlülü kelimelerde daha fazladır.¹⁹² Ancak 18. yüzyılda telaffuzda bu dönüşümün ne ölçüde olduğu, ancak Viguier ve Carbognano gibi Latin harfli Türkçe gramer kitaplarından anlaşılabilir.

Mesela Viguier ve Carbognano’da; “dağlarda (طاغلرده), dışarda (طشرهده), doğru (طوغرو), doyurur (طیورر), dokunaklı (طوقنقلو), dokuz (طقوز), dolu (طولو)”¹⁹³ şeklinde “ط”lı imlâ vardır. GAT’de ise dönüşümün örnekleri hem imlâda hem de telaffuzda görülmektedir: “Dağ (داغ),¹⁹⁴ Babadağ’ından (باباداغیندن),¹⁹⁵ dağıldı (داغیلدی),¹⁹⁶ doğru (طوغرو),¹⁹⁷ doyurup (دویوروب),¹⁹⁸ durak (دوراق/دورق).¹⁹⁹

¹⁸⁷ Mehmet Gümüşkılıç, “18. Yüzyıl İstanbul Ağızı Hakkında Bazı Gözlemler”, *Turkish Studies*, 3(3) (2008), s. 395.

¹⁸⁸ Viguier, *age.*, s. 46.

¹⁸⁹ Viguier, *age.*, s. 137, 309, 323, 352.

¹⁹⁰ Carbognano, *age.*, s. 23, 67, 508, 601.

¹⁹¹ Timurtaş, “Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri”, s. 341.

¹⁹² Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara 2015, s. 85-86.

¹⁹³ Viguier, *age.*, s. 287, 293, 300; Carbognano, *age.*, s. 13, 22, 74, 496, 550.

¹⁹⁴ B, vr. 307a.

¹⁹⁵ B, vr. 301b.

¹⁹⁶ B, vr. 329a.

¹⁹⁷ B, vr. 332a.

¹⁹⁸ B, vr. 307b.

¹⁹⁹ B, vr. 325b; R, vr. 110b.

1.2.2. k- / g-

Eski Türkçe’de kelimeler “g” ile başlamamaktadır ve bugün “g” harfi ile başlayan kelimelerin büyük kısmı, “k”nin dönüşmüş hâlidir.²⁰⁰ Ancak Tarihî Türkiye Türkçesinin yazıldığı Arap alfabesinde kelime başında her iki harfi (g, k) gösteren tek bir harf (ك) kullanıldığı için kelimenin “k” ile mi yoksa “g” ile mi başladığını tespit etmek ciddi bir sorundur. 18. yüzyıl için bu problem, iki ana referans kaynağımız olan Viguier ve Carbognano’daki Türkçe metinlerin Latin harfli okunuşlarında tamamen çözümlenmiştir.

Mesela Viguier’de; “gece, gecelikde, geçmiş, gene, gerek, geri, gibi, gölgesi, gönül, görmek, görüşür, gözü, güç, gün, gülmek, gündüz, güzel, kendi,²⁰¹ keskinlik, kimse, kir, köylü”²⁰² kelimeleri bulunmaktadır. Carbognano’da; “geç (كج), gece (كيجه), gel (كل), geri (كيرو), gök (كوك), göl (كول), gömleklik (كوكلكلك), gördü (كورددي) güneşsiz (كونشسز), güven (كون), keçi (كچي) kediler (كديلر), kemlik (كملك), kötü (كوتو), küs (كوس) küçük (كوچك)”²⁰³ şeklindedir. GAT’de ise “gönüllü (’كوكئلو)”,²⁰⁴ gördükki (كورد’ككه),²⁰⁵ gördüklerinde (كوردوكلرنده),²⁰⁶ küçük (كوچوك),²⁰⁷ küçükler (كوكچكلر)²⁰⁸ örnekleri vardır.

1.2.3. b / p

Eski Türkiye Türkçesinde kelimeler, /p/ değil, /b/ harfi ile başladılar. Yüzyıllar içinde Türkçenin değişimi ve gelişimiyle birlikte, /b/li kelimeler /p/ye dönüştü.²⁰⁹ Ancak Arap harfli alfabede/p/ bulunmadığı için Latinize metinler olmadan “b/p” kullanımını tespit edebilmek mümkün

²⁰⁰ Timurtaş, “Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri”, s. 342.

²⁰¹ Viguier, bu kelimenin her iki şekilde de telaffuz edilmesine rağmen sert bir ünsüzden sonra ya da cümle başında, öncesindeki harf ne olursa olsun “kendi” olarak okunması gerektiğini belirtmektedir (s. 53; Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 434).

²⁰² Viguier, *age.*, s. 43, 79, 178, 187, 189-190, 193, 208, 230, 244, 286, 293.

²⁰³ Carbognano, *age.*, s. 6, 22, 506, 527, 541, 543-544, 548, 551, 627, 665, 667, 670.

²⁰⁴ B, vr. 303b.

²⁰⁵ R, vr. 28a.

²⁰⁶ B, vr. 308a.

²⁰⁷ B, vr. 301b.

²⁰⁸ R, vr. 67a.

²⁰⁹ Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 427.

değildir. Ayrıca, “پ” (p) harfini yazabilmek için üç nokta kullanılması, müellif/müstensih için yazıda akıcığı engelleyen bir zorluktu. Bu gibi sebeplerle “ب” harfi, hem /b/ hem de /p/ yerine kullanılmıştır.

Ancak Latin harfli gramer kitapları sayesinde, 18. yüzyılda “b>p” dönüşümü ve telaffuzda “b/p” ayırımı büyük ölçüde belirginleşmiştir. Mesela Viguier’de; “babaca, bakmak, bir, berber, beri, beş, bre/bire, boş, böyle, bu, bütün bütün, paha, para, paslandırın, paşa, pederine, peh, pek, pekey, pirpiri, pişmek, poh poh”²¹⁰ kelimeleri vardır. Carbognano’da “bağçede (باغچهده), bak (باق), balta (بالتة), pişer (بشر), beri (برو), bol bol (بولبول), boş (بوش), pabuç (بابوچ), pelit (بلوط)”²¹¹ olarak gösterilmiştir. GAT’de ise bazı kelimelerin ilk harfleri klâsik imlâdaki gibi “ب” (b) ile yazılırken, bazı kelimelerde konuşma dilindeki telaffuz ve Türkçeleşme, “پ” (p) harfi ile açıkça görülmektedir: “Pirezdin (پیرزدین),²¹² pus edesiz (پوس اید سیز),²¹³ hapisden (حپسندن),²¹⁴ pazar, (پازار; بازار),²¹⁵ peksemed (پکسمد; بکسماد),²¹⁶ Purut (پوروت; پوروت).²¹⁷

Ayrıca, kelimenin son harfinde “b>p” dönüşümünün de istisnalar dışında bu yüzyılda gerçekleştiği söylenebilir. Mesela Viguier’de “söyleyip”²¹⁸ kelimesi hariç “b”li kullanım varken; Carbognano’da “bakıp (باقوب), çıkıp (چقوب), dilleyip (دلیوب), eriyip (اریوب), gelip (گلوب), gemirip (گمروب), gidip (کیدوب), görmeyip (گورمیوب), Halep (حلب), kazıyıp (قازیوب), kotarıp (قوتاروب), kurtarıp (قورتروب), okuyup (اوقویوب), sevilip (سویوب), sevmeyip (سومیوب), utanıp (اوتانوب), yaralayıp (یارهلیوب), yürüyüp (یوریوب), varıp (واروب)”²¹⁹ gibi konuşma dilinde /p/ olarak söylenen pek çok örnek vardır.

²¹⁰ Viguier, *age.*, s. 42, 80, 86, 191, 193, 195, 197, 201, 208, 209, 211-212, 223, 236, 242, 284, 299, 309, 311.

²¹¹ Carbognano, *age.*, s. 23, 27, 73, 106, 511, 518, 606, 709-710.

²¹² B, vr. 318b.

²¹³ B, vr. 307a.

²¹⁴ B, vr. 323b.

²¹⁵ B, vr. 300b; R, vr. 1b.

²¹⁶ B, vr. 331a; R, vr. 130b.

²¹⁷ B, vr. 320a; R, vr. 86b.

²¹⁸ Viguier, *age.*, s. 288.

²¹⁹ Carbognano, *age.*, s. 133, 180, 201, 227, 249, 276, 302, 329, 379, 406, 430, 466, 448, 459, 657-658, 668, 687, 700-701, 705, 711-716.

1.2.4. c / ç

Tarihî Türkiye Türkçesinin yazıldığı Arap alfabesinde /ç/ harfinin olmaması nedeniyle Eski Anadolu Türkçesinin ilk dönemlerinde kelimelerin ön ve son hecelerindeki /ç/ sesleri “ج” harfiyle yazılıyordu.²²⁰ Sonraki dönemlerde ise ilk ve son hecesi/ç/ile başlayan ve biten kelimeler, genellikle “ج” harfi ile yazılmasına²²¹ rağmen, ilk dönemlerden itibaren “ج” ve “چ” harfleri ile yazılan /ç/ sesinin kesin olarak ayırımı, Latin harfli Türkçe metinlerden tespit edilebilmektedir.

Örneğin Viguier’de; “ac, ağac, ahce, balçığıla, buçuk, can, cephane, Corci, çaşadı, çapık, çavuş, çeledi, çekmecesinin, çemremem, çerağ, çoha, çohadar, çünkü, fıçılar, gücüle, harçların, üç, yasakçı”²²² kelimeleri dikkat çeker. Carbognano’da; “aç (اچ) ağaçdan (اچاچدن), ahçe (اقچه), cenk (جنك), çarşamba (چرشنبه), çocuğun (چوجغن), çoha (چوقه)”²²³ kelimeleri vardır. GAT’deki örneklerde ise yazımda kullanılan harfler ve hareketlerle hem imlâda hem de telaffuzda değişim olduğu anlaşılmaktadır. Ancak c/ç kullanımı, klâsik imlâya ya da konuşma diline bağlılığına göre tercihî olarak değişmektedir. Her iki nüshada da müellif/müstensihin genellikle Viguier ve Carbognano’da görülen konuşma dili telaffuzunu esas alan bir harekelendirme yaptığı görülmektedir: “boğça (بوغچه; بوغچه),²²⁴ Bucak (بوچاق B, 303a; بوجاق R, 14a),²²⁵ çeyrek (چيرك; çâr-ı yekdir (چار يکدر),²²⁶ içim (ايچيم; ايچيم),²²⁷ küçük (کوجوک; کوچوک),²²⁸

²²⁰ Zeynep Korkmaz, “Eski Anadolu Türkçesinde İmlâ-Fonoloji Üzerine Notlar”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I* (1995), s. 259.

²²¹ Gümüşkılıç, “Osmanlı Türkçesi Metinlerinin”, s. 428.

²²² Viguier, *age.*, s. 167, 169, 177, 189, 219-220, 229, 249, 288, 299, 302-303, 306, 310-312, 314, 316, 323, 327, 339.

²²³ Carbognano, *age.*, s. 6, 483, 527, 529, 716, 559, 659.

²²⁴ B, vr. 329a; R, vr. 120a.

²²⁵ B, vr. 303a; R, vr. 14a.

²²⁶ B, vr. 304b; R, vr. 97b.

²²⁷ B, vr. 308a; R, vr. 32b.

²²⁸ B, vr. 301b; R, vr. 5b.

Yapakça (بیاکجه),²²⁹ üstü açıklar (اوستي اچيقلر),²³⁰ ac (°آج),²³¹ açlık (اچليق; اچليق),²³² ağac (آغاج)²³³ vd.”.

1.2.5. g(ğ) > y Değişmesi

Tarihî metinlerinde “ك” harfi, hem “g”, hem “ğ”, hem de “y” yerine kullanıldığı için bu harflerin zaman içinde konuşma dilinde geçirdiği değişim, ancak Viguier ve Carbognano’nun eserleri gibi Latin harfli transkripsiyon metinlerinden anlaşılabilir.

Viguier’deki örneklerde, “ك” harfinin konuşma dilinde “dediğin” örneği²³⁴ dışında “y”ye dönüştüğü anlaşılmaktadır: “büyüyü (büyüğü), deyil/deviliz (değil/değiliz), deyer (değer), deyin (değin), göynünü (gönlünü), meyer (meğer), öyret (öğret), öyüt (öğüt), tedariyini (tedariğini)”.²³⁵ Carbognano’da ise “g”li telaffuzun kullanıldığı görülmektedir: “begenmek (بکنمک), deger (دکر), degil (دکل), meger (مکر), segirdip (سکردوب)”.²³⁶ Avşar ise ism-i fâil formunda illet harfi olan “ی” ve “و”nin “ء”ye dönüştüğü kelimelerin, asıllarına uygun şekilde “y”li yazılması gerektiğini belirtir: “dâyim, kâyim, mâyil, sâyik”.²³⁷

Tarihî Türkiye Türkçesinde 13. yüzyıldan beri yaklaşık beş yüz yıldır devam eden değişimlerin “ك” harfini de etkilemiş olması kesindir. Ancak telaffuzun “y”li mi yoksa “g”li mi olduğu meselesi açık değildir. Konuşma dili, hem halkın hem de aydınların ortak dili²³⁸ olmakla birlikte, tarihî metinleri kaleme alan müellif/müstensihlerin eğitim ve bilgi birikimleriyle klâsik imlâya daha yakın bir telaffuza meyilli oldukları söylenebilir. Kanaatimizce bu nedenle transkripsiyonda “g” kullanımı daha çok tercih edilmiş olmalıdır.

²²⁹ B, vr. 332a; R, vr. 134a.

²³⁰ B, vr. 316a; R, vr. 68a.

²³¹ B, vr. 302a; R, vr. 8a.

²³² B, vr. 315b; R, vr. 65a.

²³³ B, vr. 304a; R, vr. 19a.

²³⁴ Viguier, *age.*, s. 286.

²³⁵ Viguier, *age.*, s. 150, 158, 169, 174, 203, 222, 289, 293.

²³⁶ Carbognano, *age.*, s. 460, 540, 545, 708.

²³⁷ Ziya Avşar, “Tenkitli Metin Neşrinde İmlâ Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler”, *Turkish Studies*, 3(6) (2008), s. 85.

²³⁸ Musa Duman, “Klasik Osmanlı Türkçesinde Konuşma Dili”, *3. Uluslararası TürkDili Kurultayı Bildirileri* (1999), s. 332.

1.2.6. Tarihî Metinlerde Sıkça Geçen Diğer Kelimeler

Viguiet ile Carboğnano'daki telaffuzlara ve GAT'de kullanılan imlâya göre, 18. yüzyılda tarihî metinlerde çok geçen diğer kelimelerin de konuşma dilinde günümüz Türkçesindeki söylenişlerine geçmiş oldukları söylenebilir.

Örneğin Viguiet'de; “acaba<aceba, adam<âdem, aferim<aferin, ahret<ahiret, aslan<arslan, amanat<emanet, ayna<ayine, büyüyü<büyüğü, çünkü<çünkü, dedi<didi, demek<dimek, derler<dirler, deyi<diyü/deyü, deyil<degil/degül, düşman<düşmen, ecilden<ecliden, elbette<elbetde, elçi<ilçi, etdik<itdik/itdük, etmek<itmek, emir<emr, eyer<eger, eyi<eyü, gece<gice, görmüşdür<görmüşdür, haçan<kaçan, hayır<hayr, hava<hevâ, hayınnık<hainlik, hemen<heman, hizmet<hızmet/hıdmet, hükümlerim<hükmlerim, İnşallah<İNŞAALLAH kâh<gâh, kapı<kapu, kapıcı<kapucu, kendi<kendü/gendü, kuruş<guruş, mahalde<mahallde, Maşallah<Maaşallah, Mehmed, Mehmed<Muhammed, meyer<meger, mübaşiret<mübaşeret, misli<misli, misilli<misillü, niçin<niçün, nispet<nispeten, ömür<ömr, öyret<ögret, öyüt<ögüt, rica<reca, vakti<vakdi, yakın<yakîn, züyürd<zügürd”²³⁹ örnekleri önemlidir.

Carboğnano'da, özellikle bugün tarihî metinlerin transkripsiyonunda yanlış okunabilen bazı isimler de dâhil olmak üzere; “altın<altun (التون), Anadolu<Anatoli (اناطولي), asirlerde/asirlarda (عصرلرده), barabar<beraber (برابر), boğday (بغداي), cenk<cing (جنگ), degil<degül (دكل), deyip<diyüb (ديوب), duvarlara<dîvârlara (ديوارلره), edip<idüp (ايدوب), eger (اكر), ekmek<etmek (اتمك), Entakiye (انطاكيه), Erzürüm (ارضروم), eyi<eyü (ايو), fakır<fakîr (فقير), Filemenk (فلمنك), França (فرانچه), gendi<kendü/gendü (كندو), gene<yene/yine (ينه), hangi<kangı (قنغي), hayde<haydi (هايدي), hizmet<hidmeti (حذمتي), içün (ايچون), İspaniya (اسپانيا), İtaliya'nın (ايتاليانك), kadi<kâdî (قاضي), Kameniç(e) (قمنيچ), Kandiya'yi (قنديه يي), kavga<gavga (غاوغا), Kristiyan dini<Hristiyan dîni (خرستيان ديني), kilise<kenîsa (كليسا), Kiov (كيوو), Korfo'ya (قورفويه), Kötahiya (كوتاهيه), mektüb<mektûb (مكتوب), Moskov (موسقو),

²³⁹ Viguiet, *age.*, s. 160, 163, 192, 215, 180-181, 174, 227, 233, 177-178, 222, 169, 230, 236, 243, 150, 208, 171, 231, 207, 228, 146, 54, 181, 193, 190, 207, 104, 165, 171, 176, 196, 43, 71, 210, 218, 217, 79, 211, 233, 181, 194, 198, 209, 241, 167.

münasibet<münasebet (مناسبت), Müsülmanlar<Müslimanlar (مسلمانلر), mü'teberi<mu'teberi (معتبري), Nabolı'yi (نابولي يي), nayıl<nâ'il (نايل), oğlu<oğlı (اوغلي), Ozu'yu (اوزي يي), ögredir (اوگردر), ögüt (اوکت), Portukal'a (پورتوقاله), püşman<peşîman (پشيمان), rebî'ul-ahır (ربيع الاخر), rebî'ul-evvel (ربيع الاول), remazan<ramazan (رمضان), Sardinya'ya (ساردنياه), Sivas (سيواس), Sofia'yi (صوفيه يي), sü'al (سؤال), Süveyis (سويس), şindi (شمدي), Tarabulus (طرابلس), tecrîbe (تجربه), Temişvar'a (طمشواره), Trabuzan (طرابزون), Ulunya'yi (اولونيه يي), vaki' (واقع), vaktı (وقتي), Vallaha (والله), var imiş (وارايمش), yazı<yazu (يازو), zerafet<zarafet (ظرافت), zıadesi ile (زياده سيله), zil-hicce (ذي الحجّه), zincirde<zencîrde (زنجيره)“²⁴⁰ sık kullanılan kelimelerdendir.

GAT'de ise; “Ağistos'da (اَغِسْتَوْسده), Ayişe (عايشه) /Ayşe (عايشه), alarka (آلارقه) <allarga, aşkıya (اشقيا<عشقيا), 'azil (بارکيري<بايکيري), bahçalıkdır (بحجه ليقدیر), baygiri (بارکيري<بايکيري), bir ki (بیر که) <bir iki, buğuz (بُغُوْض) <buğz, cebhane (جَبْحَانِه) <cebehane, ceyran (جَيْرَان) <cereyân, cüvan (جُوَان) , civan (جِوَان) <cevân, damat (دَامَتِه) <dâmâd, dertlere (دَرْتَلَرِه) <derdlere, destûr (دَسْتُور) <düstûr, ganayimin (غَنَائِمِين) <ganaimin, hapisden (حَپْسَدَن) <habsden, havız (حَوْضَلِر) <havz, hedim (حَدِم) <hedm, İbrayil (إِبْرَائِيل) <İbra'îl, kaçan (قَاتِل) <haçan, katil (كَاتِل) <kesir, kilere (كَيْلَرِه) <kesr, kumparasin (قُومپَارَه سِين) <humpâresin, mebaş (مَبَاش) <mebâd, Mehemmed (مَحْمَد) <Muhammed, masaf (مَصَاف) <masaff, muhâlifet (مُخَالِفَت) <muhâlifet, musâhibet (مُصَاحِبَت) <musâhabet, mübâşeret (مُبَاشِرَت) <mübâşeret, mütecâvüz (مُتَجَاوُز) <mütecâviz, 'özürler (عُذْرَلِر) <özrler, peštahta (پَشْتَحْتِه) <pîş-tahte, rayiha (رَايِحِه) <râ'iha, samur (سَمُور) <semmûr, serhat (سَرْحَاة) <serhadd, tercümân (تَرْجُمَان) <

²⁴⁰ Carbo gnano, *age.*, s. 530, 555, 685, 593, 584, 624, 460, 506-507, 511, 544, 617, 620, 667-668, 694, 708, 704, 700-701, 703-704, 706-710, 712, 714-717, 518, 602, 613, 659, 663, 679, 697, 22-23, 527, 687, 24, 494, 556, 561-562, 567, 574, 593, 619, 662, 674, 681, 696, 2, 681, 678, 29, 32-33, 45, 632, 638, 709, 712, 505, 519, 603, 53, 55, 497, 523, 711, 513, 555, 560, 572-573, 651, 656, 698-701, 711, 676, 680, 6, 683, 676, 584, 595, 559, 484, 557, 675, 687, 561, 493, 554, 691-692, 680, 560, 557, 581, 655, 657, 673, 530, 627, 677-678, 520, 602, 654, 675, 687, 626, 689, 693, 508, 539, 561, 606, 614, 620, 657, 662, 670, 685, 700, 708, 711, 690, 665, 702, 561, 512, 467, 567, 569, 617, 493, 26, 654, 599.

tercemân, Urum (اُرْم) < Rum, zahayirimiz (زَحَايِرِيْمِز) < zahâ'irimiz, zikir (ذِكِر) < zikir vd.²⁴¹ örnekleri, değişimi göstermektedir.

Harekeli tarihî metinlerde ise kelimelerin transkripsiyonunun harfe mi yoksa harekeye göre mi yapılacağı hususu tarihçiler için önemli bir meseledir. Bu konuda dilbilimci Kartallıoğlu, hareketlerin standart imlâ yerine konuşma dilini yansıtmışından hareketle harf ile hareketin farklı olduğu durumlarda, harflere göre daha az kalıplaşmış olan hareketlerin esas alınarak harfe uygun bir normalleştirme yapılmamasını; ancak harekeli okunuşun, konuşma dilinde kullanılmış olması gerektiğini belirtir.²⁴² Bizim de şahsi düşüncemiz ve uygulamamız bu yöndedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Arap harfleriyle yazılan Tarihî Türkiye Türkçesinin ilk dönemleri olan 13-15. yüzyıllarda, imlânın konuşulan Türkçeye göre oluşması ve harekeli imlâ kullanımı, Türkçenin fonetik yapısının belli bir ölçüye kadar anlaşılabilmesini mümkün kılmaktaydı. Ancak 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluğa dönüşmesiyle birlikte yaşanan büyüme, hacimlenme ve karmaşıklaşmaya uygun şekilde temel müesseselerin klâsikleşmesine paralel olarak Türkçe'nin imlâsında da bir klâsikleşme ve standartlaşma oluştu. Bu klâsik imlâ, zaman içinde fonetik yapıda ve konuşma dilindeki gelişime ve farklılaşmaya rağmen imparatorluğun yıkılışına kadar ufak tefek değişiklikler dışında korunmuştur. Dolayısıyla 16. yüzyıldan itibaren, geçmiş yüzyılların eski Türkçesini yansıtan standartlaşmış imlâ, yaşayan Türkçenin konuşma dilinin özelliklerini gösterebilmekten yavaş yavaş uzaklaşmıştır.

18. yüzyılda yazı dili ile konuşma dili arasındaki farklılıklar iyice belirginleşmiş olmasına rağmen, Arap alfabesinin Türkçedeki bazı sesleri karşılayacak harflerinin olmaması ve yüzyıllardan beri neredeyse hiç

²⁴¹ R, 72a; B, 327b; R, 115b; B, 315a, 316a; B, 328b; R, 119a; B, 301a; B, 331b; B, 311a; B, 328a; R, 117a; B, 307b; B, 321b; B, 330b; R, 127a; R, 67b; B, 323b; R, 103b; B, 327a; B, 307b; R, 30b; B, 323b; B, 324a; B, 313b; R, 57a; B, 315a; B, 310a; B, 315a; B, 321b; B, 329b; R, 122b; B, 321a; B, 325a; B, 307a; R, 27a; B, 328a; B, 313b; R, 56a; B, 311a; R, 46b; B, 316b; R, 71a; B, 324b; R, 108a; B, 320a; R, 87b; B, 307b; R, 28b; B, 301a; R, 4a; R, 72b; B, 304b; B, 320b; B, 309b; R, 40b; B, 318a; B, 313b; R, 57b.

²⁴² Yavuz Kartallıoğlu, "Osmanlı Türkçesi Metinlerinde Hareke-Harf İlişkisi", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)*, 38(II) (2007), s. 949, 954; Kartallıoğlu, "Osmanlı Türkçesindeki Ekler", s. 464.

değişmemiş klâsik imlâ nedeniyle bu farklılıklar tarihçiler tarafından fark edilememiştir. Dolayısıyla araştırdıkları olaylar ya da konularla ilgili birincil kaynaklarının transkripsiyonunda, bazı istisnalar dışında klâsik imlâyâ birebir bağlı kalmışlardır.

Oysa söz konusu yüzyılda dilbilimciler tarafından dönemlerinin ana referans kaynakları kabul edilen Viguier ve Carbognano'nun İstanbul ağzını esas alan Türkçe gramer kitapları, Latin harfleri ile yazılmış olmaları ve konuşma diline ait kelime, cümle örnekleri içermeleri nedeniyle klâsik imlâda anlaşılamayan fonetik ve telaffuz değişimlerini açık bir şekilde göstermektedir. Viguier ve Carbognano kadar olmasa da imlâ ve telaffuz değişimlerini tespit etmede bir diğer kaynak ise harekeli yazılmış tarihî metinlerdir. Bu metinler, yabancı kökenli kelimeler de dahil olmak üzere 18. yüzyıl Türkçesinin yazı dili ve imlâsı ile konuşma dilinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Çalışmamızda temel başvuru kaynakları olarak alınan Viguier ve Carbognano'nun eserleri ile GAT'deki kelime örneklerinin mukayeseli olarak incelenmesi sonucunda varılan en önemli sonuç, özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında konuşma dilinde dudak uyumu (düzlük-yuvarlaklık), küçük ünlü uyumu ve özellikle Carbognano'nun eserindeki “-ıcı, -cı, -dı, -elim, -sun, -meli, -ı, -sı vd.” eklerdeki dudak benzeşmesinin, artık günümüz Türkçesindeki söyleyişine geçmiş olmasıdır.

Ayrıca her üç kaynakta da 16. yüzyıldan itibaren standartlaşmaya başlayan klâsik yazı dili ve imlânın, 18. yüzyılda da ağırlıklı olarak devam ettiği görülmektedir. Ancak gerek Viguier ve Carbognano'da gerekse GAT'deki örneklerde, değişen konuşma dilinin statik yazı dilini etkilediği ve bazı kelimelerin imlâsının telaffuzu açıkça gösterir şekilde değiştiği dikkati çekmektedir. Özellikle GAT'nin bir kısmı harekeli olan yazı dili, hem seslileri gösteren ek harfleri hem de harekeleriyle bu değişimi şüpheye yer bırakmayacak şekilde ispatlamakta ve diğer iki kaynaktaki telaffuz örnekleriyle uyumaktadır.

Ancak adı geçen kaynakların yazı dili ve imlâsındaki bu kısmî değişimi, 18. yüzyılda klâsik imlâda hızlı bir değişimin başlaması olarak değerlendirmemek gerekir. Kanaatimizce söz konusu değişimler, nihayetinde müellifin/müstensihin eğitim seviyesini ya da bireysel tercihini yansıtan sınırlı bir durumdur. Bu tercih, kişiden kişiye az ya da

çok farklılık göstermekle²⁴³ birlikte, yüzyıllar öncesinden beri standartlaşmış yazı dili ve imlâ, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar mutlak egemenliğini sürdürmüştür. Nihayetinde standartlaşmış yazı dili ve imlâyâya uymaya çalışan müellif/müstensihin ciddi bir baskı altında olduğunu unutmamak gerekir.

Bu noktada çok önemli bir soru karşımıza çıkmaktadır: 18. yüzyıl tarihî metinlerinin transkripsiyonu hareketli/harekesiz yazı dili ve imlâyâya göre mi, yoksa Viguier ve Carbozano'da Latin harfli pek çok örneğini gördüğümüz konuşma dili ve telaffuza göre mi yapılmalıdır? Duman, yazı dili ile konuşma dilinin birbirinden iyice uzaklaşmasını önlemek için fonetik gelişmelerin ve değişimlerin yazıda gösterilebileceğini söylemektedir.²⁴⁴ İbrahim adlı birinin 18. yüzyılda kaleme aldığı *Hazâ Kitâb-ı Sarf-ı Türkî* adlı Türkçe gramer kitabında ise bazı kelimeler, okutucu ünlülerle veya hareketli; bazı sözcükler de söyleyiş (telaffuz) esas alınarak yazılmıştır.²⁴⁵

Biz de hem Duman'ın hem de İbrahim Efendi'nin tespitlerine katılıyoruz. Tarihî metni yazan müellif/müstensihin, eğitimi itibarıyla yazı diline ve imlâyâya; İstanbul'da yaşaması itibarıyla da konuşma diline hâkim olması nedeniyle her iki dilin kullanım özelliklerini dikkate alan bir transkripsiyon yapılması kanaatindeyiz. Ancak bir Arapça/Farsça kelime, transkripsiyon sırasında eğer konuşma diline ya da konuşma dili etkisiyle farklılaşmış imlâyâya göre yazılacaksa, bu tercih ve yöntem metnin çevriyazımına dair açıklamalar kısmında belirtilmeli ve orijinal imlâ, metindeki ilgili yerde dipnot olarak vermelidir. Bu açıklamalar, orijinal imlânın o dönemde konuşma ya da yazı dilinde uğradığı değişimi ve müellif/müstensihin muhtemelen bu değişim baskısıyla yaptığı tercihi bir arada göstermesi bakımından önemlidir.

²⁴³ Musa Duman, "Klasik Osmanlı Türkçesinde Konuşma Dili", 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (1999), s. 331.

²⁴⁴ Musa Duman, "Bazı Çeviri Yazılı Metinlerdeki Çok Şekilli Kelimelerin Değerlendirilmesi", *Makaleler-Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine* (2008), s. 188.

²⁴⁵ Sevdâ Kaman ve Elif Gizem Karaoğlu, "18. Yüzyıla Ait Bir Türkçe Sarf Kitabı: Hazâ Kitâb-ı Sarf-ı Türkî", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 50 (2020), s. 138, 142.

Bir diğ er husus da transkripsiyon alfabesinin, yani Arap harflerinin Latin harflerine çevrilirken gösterilmesi gereken özel işaretlerin belli bir kısmının mı, yoksa tamamının mı gösterileceğ i meselesidir. Dilbilimcilerin uyguladığı ve uygulanmasını gerekli gördükleri yöntem, metinde transkripsiyon alfabesinin istisnasız tüm işaretleriyle gösterilmesidir.²⁴⁶ Ancak tarihçiler, tarihî bilginin öncelikli olması ve çevriyazı işaretlerinin hepsini gösterme, okuma zorlukları gibi nedenlerle söz konusu işaretlerin bazılarını gösterip bazılarını göstermeme şeklinde keyfi bir tercihte bulunmaktadır. Ayrıca tarihçilerin bu tercihi, dilbilimcilerin tam transkripsiyonuna riayet edilemeyecek kadar yaygınlaşmış ve yerleşmiştir. Çözüm için kişisel önerimiz, tarihî metin çalışmalarında transkripsiyon alfabesinin olabildiğince gösterilmekle birlikte çalışmanın sonuna mutlaka orijinal metnin dijital ya da fizikî bir kopyasının eklenmesidir. Böylece tarihçi, zaten alışılageldiğ i yöntemi kullandığı için ek bir külfet yaşamayacak; dilbilimci ise alanındaki araştırmaları için gerekli olan işaretlerin karşılığ ı olan harfleri ve imlâ özelliklerini orijinal kopyadan tam olarak tespit edilebilecektir.

Önerilere gelince; kanaatimize göre 18. yüzyıl Türkçesinin yazı ve konuşma dilini olabildiğince iyi tanıyabilmek için söz konusu dönemde yazılmış Latinize gramer kitapları ile birlikte döneme ait harekeli metinler incelenmeli ve bu iki ana kaynaktaki ortak özellikler, farklılıklar tespit edilmelidir. Özellikle Osmanlı Türkçesinden bugünkü Türkiye Türkçesine geçişteki bazı morfofonolojik değ işmelerin eski harfli metinler ve transkripsiyon metinleri ile birlikte değ erlendirilmesi, Osmanlı Türkçesinin kalıplaşmış imlâsından kaynaklı belirsizliklerin netleştirilmesi açısından büyük öneme sahiptir.²⁴⁷

Konuşma dilinde telaffuzunun aynı olduğ u tespit edilen kelimeler, döneme dair metin neşirlerinde esas olmalı ve ortak bir kabul kullanılmalıdır. Latinize ve harekeli kaynaklarda farklı imlâ ve telaffuzları olan kelimeler üzerinde ise dilbilimciler çalışmalı ve söz konusu kelimelerin transkripsiyonda nasıl gösterilmesi gerektiğ ine dair bulgularını tarihçilerle paylaşmalıdırlar. Bu araştırmalarda esas kabul

²⁴⁶ İsmail Ünver, “Çevriyazıda Yazım Birliğ i Üzerine Denemeler”, *Turkish Studies*, 3(6) (2008), s. 31-32.

²⁴⁷ Yağmur, agm., s. 212.

edilecek tek bir kullanım sonucuna varılamayan kelimelerin farklı kullanımları, metin neşirlerinde mutlaka ek bilgi olarak gösterilmelidir.

Ayrıca harekeli bir tarihî metnin transkripsiyonunda, müellif/müstensihin yetiştigi bölgenin ağız özelliklerinin imlâya muhtemel yansımalarının da göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu hususta yapılan tespitler, eseri kaleme alan kişiye özel konuşma dilinin transkripsiyonda en doğru şekilde gösterilmesini sağlayacağı gibi, Türkiye Türkçesinin bölgesel ağızlarının tarihî gelişimi ve değişimine dair dilbilimcilere yeni ve önemli bilgiler verebilir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yazma Eserler Kütüphanesi

Göynüklü Ahmed b. Mahmûd Efendi, *Tarih*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yazma Eserler Kütüphanesi, Şevket Rado Yazmaları, ŞR00061, İstanbul.

Staatsbibliothek zu Berlin

Göynüklü Ahmed b. Mahmûd Efendi, *Mecmû'a*, Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz, Orientabteilung, Ms. or. quart. 1209, Berlin.

Kitaplar ve Makaleler

Avşar, Ziya, "Tenkitli Metin Neşrinde İmlâ Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler", *Turkish Studies*, 3(6) (2008), s. 75-111.

Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Ankara 2015.

Carbognano, Cosimo Comidas de, *Primi Principi Gramatica Turca*, Roma 1794.

Develi, Hayati, "18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine", *Doğu Akdeniz Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1 (1998), s. 27-36.

Duman, Musa, "Klasik Osmanlı Türkçesinde Konuşma Dili", 3. *Uluslararası TürkDili Kurultayı Bildirileri* (1999), s. 331-359.

Duman, Musa, "Bazı Çeviri Yazılı Metinlerdeki Çok Şekilli Kelimelerin Değerlendirilmesi", *Makaleler-Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine* (2008), s. 175-188.

Gümüşkılıç, Mehmet, *18. Yüzyıl Türkçesinde Ses Hadiseleri*, I-II, Doktora Tezi, İstanbul 1997.

Gümüşkılıç, Mehmet, "Osmanlı Türkçesi Metinlerinin Yeni Harflere Çevrilmesinde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4-5 (2000), s. 405-435.

Gümüşkılıç, Mehmet, "18. Yüzyıl İstanbul Ağzı Hakkında Bazı Gözlemler", *Turkish Studies*, 3(3) (2008), s. 388-401.

Gümüşkılıç, Mehmet, "Orta Osmanlıcada İmlâ-Telaffuz İlişkisi", *Turkish Studies*, 3(6) (2008), s. 272-288.

Kaman, Sevda ve Karaoğlu, Elif Gizem, "18. Yüzyıla Ait Bir Türkçe Sarf Kitabı: Hâzâ Kitâb-ı Sarf-ı Türki", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 50 (2020), s. 133-164.

Kartallıoğlu, Yavuz, "Osmanlı Türkçesi Metinlerinde Hareke-Harf İlişkisi", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)*, 38(II) (2007), s. 949-956.

Kartallıoğlu, Yavuz, "Osmanlı Türkçesindeki Ekler Dudak Uyumuna Göre Nasıl Okunmalıdır?" *Turkish Studies*, 3(6) (2008), s. 449-470.

Kartallıoğlu, Yavuz, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*, Ankara 2011.

Kartallıoğlu, Yavuz, *Osmanlı Konuşma Dili*, İstanbul 2017.

Korkmaz, Zeynep, "Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler", *Türkoloji Dergisi*, 8 (1) (1979), s. 67-77.

Korkmaz, Zeynep, "Eski Anadolu Türkçesinde İmlâ-Fonoloji Üzerine Notlar", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I* (1995), s. 491-508.

Németh, Gyula, "Bulgaristan Türk Ağzlarının Sınıflandırılması Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 28-29 (1980-1981), s. 113-167.

Timurtaş, Faruk Kadri, "Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri", *Türkiyat Mecmuası*, 18 (1976), s. 331-368.

Timurtaş, Faruk Kadri, *Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları III-Osmanlı Türkçesi Grameri*, İstanbul 1998.

Ünver, İsmail, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Denemeler", *Turkish Studies*, 3(6) (2008), s. 1-46.

Viguer, Pierre François, *Éléments De La Language Turque*, Constantinople 1790.

Yağmur, Ömer, "Erken Dönem Türkçe Transkripsiyon Metinleri ve Bunların Dil Araştırmaları Açısından Önemi", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 4 (2014), s. 201-217.

Yıldız, Hakan, "Göynüklü Ahmed Efendi'nin Mecmuası", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 48 (2020), s. 243-272.

Extended Abstract

The fact that spelling gained its form according to spoken Turkish, and the use of spellings with vowel points, during the 13th-15th centuries, the early period of the Historic Turkish of Türkiye written in the Arabic script, made it possible for the phonetic structure of Turkish to be understood up to a certain point. However, a process of classicisation and standardisation occurred in the spelling of Turkish, parallel to the classicisation of fundamental institutions, in keeping with the growth in volume and complexity accompanying the Ottoman State's transformation into an empire from the 16th century onwards. This classical spelling remained unaltered save for insignificant changes until the collapse of the empire in spite of the change and differentiation in the phonetic structure and spoken language that occurred in time. Therefore, starting from the 16th century, the standardised spelling that reflected the older Turkish of the previous centuries gradually became far from presenting the characteristics of the spoken language of the living Turkish language, resulting in the emergence of three different languages, namely the "spoken language", the "written language" and the "read language", used by various strata of the society, such as the people, the intellectuals, and the court.

Although the differences between the written language and the spoken language became more pronounced in the 18th century, these differences were not noticed by historians since the Arabic script lacked the letters to represent certain sounds in the Turkish language, and because of the classical spelling that had remained virtually unchanged for centuries. Therefore, in transcribing the primary sources relating to the events or topics they researched they fully adhered to the classical spelling except for certain cases.

However, the Turkish grammar books written by Viguier and Carbognano, which were based on the Istanbul dialect, and which were considered the main sources of reference by linguists for their respective times, clearly demonstrated the changes in phonetics and pronunciation that remained undetected in the classical spelling due to their having been written using the Latin alphabet and containing examples of words and sentences belonging to the spoken language. Although not to the extent of Viguier and Carbognano, another source

that is used to identify changes in spelling and pronunciation consists of historical texts written using vowel points. These texts help understand the written language and spelling, and spoken language of the 18th century Turkish language, including words of foreign origin. It is seen that publications relating to the transcription of historical texts of the 18th century do not take into account the spoken language that demonstrates the development and transformation of the Historical Turkish of Turkey in time, but only offer readings that indicate the unchanging formulaic written language and classical spelling. Although studies conducted without taking notice of such changes and transformations are capable of explaining historic events, the emerging transcriptions are nevertheless standard texts that are a long way from reflecting the Turkish language of that time.

In this study in which we attempt to contribute to the solution of this problem, we have aimed at aiding historians in reading a historical text belonging to the 18th century accurately by examining words that have changed with the impact of the spoken language in the Histories of Göynüklü Ahmed Efendi (GAT), an example of a historical text written with vowel points during the period in question, in addition to the examples provided in the works of Viguier and Carbognano, which are among the most important sources of the 18th century that include Turkish texts written in the Latin alphabet.

In this context, first the principles and topics that must be considered in transcribing a historical source text belonging to the 18th century have been identified. These topics are labial harmony, minor vowel harmony, labial attraction, suffixes, vowels and consonants.

The suffixes studied in our research are the following: ılı / -li / -lu / -lü (suffixes forming nouns from nouns), -cı / -ci / -cu / -cü (suffixes forming nouns from nouns), ıncı / -inci / -uncu / -üncü (suffixes forming nouns from nouns), -ı/-i, -u/ü, -sı/si, su/sü (third person singular possessive suffix), -ı/-i, -u/-ü (accusative, inessive suffix), -ın/in, -un/-ün, -nın/-nin, -nun/-nün (genitive suffix), -ır/ir, -ur/-ür (causativisation suffix), -dır/-dir, -dur/-dür (causative suffix), -dım/-dim, -dum/-düm (first person singular simple past tense suffix), -dın/-din, -dun/-dün (second person singular simple past tense suffix), -dı/di, -du/-dü (third person singular simple past tense suffix), dık/-dik, -duk/-dük (first

person plural simple past tense suffix), -dınız/-diniz, -dunuz/-dünüz (second person plural simple past tense suffix), -dılar/-diler, -dular/-düler (third person plural simple past tense suffix), -mış/-miş, -muş/-müş (reported past tense suffix), -ır/-ir, -ur/-ür (simple present tense suffix), -dık/-dik, -duk/-dük (simple past tense participle suffix), -ıp/-ip, -up/-üp (gerund suffix), -ınca/-ince, -unca/-ünce (gerund suffix), -alı/-eli (gerund suffix), -ıcı/-ici, -ucu/-ücü (suffixes forming nouns from verbs), -(ı)k/-(i)k, -u(k)/-ü(k) (suffixes forming nouns from verbs), -mı/-mi, -mu/-mü (interrogative particle), -dır/-dir, -dur/-dür (informative, reinforcing and possibility suffix).

The vowels in which the words whose transformations were identified are the i/e transformation in the first syllable, the /i/ and /e/ transformation in words, the o/u, ö/ü condition, words with /o/, words with /u/, and words with /ö/. The transformations and problems relating to consonants, however, are the t- / d- transformation, k- / g- transformation, b / p transformation, c / ç transformation, and g(ğ) > y transformation.

Other than these, from among the important words historians frequently come across in their historical text researches, and in whose transcriptions they frequently commit errors, examples have been given of those whose pronunciations in the spoken language are indicated in Viguier and Carbognano, and whose pronunciations are clearly written in GAT through the use of vowel points.

The most significant conclusion reached as a result of a comparative examination of the examples of words in Viguier and Carbognano, and of those in GAT, which were taken as the principal reference sources in our study, is that the labial harmony (rounded/unrounded), minor vowel harmony, and especially the labial attraction in suffixes such as “-ıcı, -cı, -di, -elim, -sun, -meli, -ı, -sı” in Carbognano’s work especially in the second half of the 18th century have passed to modern Turkish pronunciation.

Also, it is seen in all three sources that the classical written language and spelling that started to become standardised from the 16th century onwards mostly continued in the 18th century. However, the examples both in Viguier and Carbognano and in GAT reveal that the transforming spoken language impacted the static written language, and that the

spelling of certain words changed in a manner that clearly demonstrated the pronunciation. Especially GAT's written language, part of which contains vowel points, proves this change without room for doubt both with its additional letters showing the vowels, and its vowel points, and matches with the examples of pronunciation provided in the two other sources.

However, this partial change in the written language and spelling of the sources in question should not be considered as indicating the start of a rapid change in the classical spelling in the 18th century. For, the changes in question represent, after all, a limited circumstance that reflects the educational level or individual choice of the author/scribe. While this choice varies to a certain degree among individuals, the written language and spelling that had become standardised from centuries before nevertheless held sway until the collapse of the Ottoman State. Ultimately, one must not forget that the author/scribe attempting to comply with the standardised written language and spelling is subject to serious pressure.

At this point, a very important question confronts us: Should historical texts belonging to the 18th century be transcribed according to the spelling and written language with / without vowel points, or according to the spoken language and pronunciation of which we see many examples written in the Latin alphabet in Viguier and Carbognano? Whether the words in the historical texts with vowel points should be transcribed according to the letter or to the vowel point is also an important issue for historians. On this matter, linguist Kartallıoğlu indicates that, since vowel points reflect the spoken language rather than standard spelling, in cases where letters differ from vowel points a normalisation compatible with the letter should not be made based on vowel points, which are less formulised compared to letters, but that the pronunciation using the vowel points must have been used in the spoken language. Our personal opinion and practice are also in that line. Duman indicates that phonetic developments and changes can be shown in writing to prevent further distancing between the written language and the spoken language. In the Turkish grammar book, *Hazâ Kitâb-ı Sarf-ı Türkî*, written by an individual named İbrahim

in the 18th century, certain words were written using vowels or vowel points, while others were written based on pronunciation.

We concur with the findings made by Kartallıoğlu, Duman, and İbrahim Efendi. We believe that, since the author/scribe writing the historical text would have a command of written language and spelling by virtue of his education, and of the spoken language by virtue of living in Istanbul, the transcription should be made by taking the usage characteristics of both languages into consideration. However, if, during transcription, an Arabic/Persian word is to be written according to the spoken language or the spelling that has transformed due to the impact of the spoken language, this choice and method should be indicated in the section containing explanations regarding the transliteration of the text, and the original spelling should be provided in a footnote in the relevant part of the text. These explanations are important in that they show both the change to which the original spelling had become subject under the spoken or written language of that time, and the choice made by the author/scribe possibly under the pressure of such change.

Another question is that whether the special marks that must be shown when transliterating the transcription alphabet, i.e. the Arabic script, into Latin letters should be shown in part or in full. The method applied and urged by linguists is to show the transcription alphabet along with all of its markings, without exception, in the text. However, historians favour a haphazard choice in the form of showing some markings and excluding others based on the precedence assigned to historical knowledge, and the difficulty in showing and reading all of the transliteration marks. Also, such choice by historians has become widespread and deep-seated to the extent of rendering compliance with the full transcription recommended by linguists impossible. Our personal opinion for a solution is to show the transcription alphabet to the extent possible in historical text studies, in addition to attaching a digital or physical copy of the original text. This way, the historian will shoulder no additional burden as they will be employing the method with which they are already familiar, while the linguist will be able to fully identify the letters and spelling properties corresponding to the markings necessary for the research in their particular field using the original copy.

We are of the opinion that Latinised grammar books should be studied along with texts of the period employing vowel points in order to achieve the best possible familiarity with the written and spoken language of the Turkish language of the 18th century, and the similarities and differences in these two main sources should be identified. Words found to have the same pronunciation in the spoken language should be taken as basis in the publication of texts belonging to the period, and must be used through a consensus. With respect to words having different spellings and pronunciations in Latinised sources and those using vowel points, however, linguists must conduct studies and share, with historians, their findings on how such words should be shown in transcriptions. The different uses of words on which a single use to be taken as basis cannot be agreed to as a result of such studies must be indicated in the publications of texts as additional information. Also, in the transcription of a historical text with vowel points, it is necessary to not ignore the possible reflections, on spelling, of the characteristics of the dialect of the region in which the author/scribe was raised. Findings to be made in this respect, in addition to ensuring the most accurate demonstration of the spoken language of the individual transcribing the work, may also provide linguists with new and important information on the historical development and change of the regional dialects of the Turkish language of Turkiye.